

KAPLAN, Necla; AKYÜZ, Mihayel, “1177 Tarihli Süryanice “Harklean” Dörtlü İncil El Yazması”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/II, Aralık 2021, s. 190-211.

Makale Türü: Sanat Tarih Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.1001667>

Geliş Tarihi / Received: 27 Eylül/September 2021
Online Yayın: 26 Aralık 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Aralık/December 2021
Published Online: 26 December 2021

1177 Tarihli Süryanice “Harklean” Dörtlü İncil El Yazması

Necla KAPLAN^{1*}

Mihayel AKYÜZ^{2*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarih Bölümü, MARDİN.

* neclakaplan@artuklu.edu.tr

+ ORCID: 0000-0002-2471-9947

² Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü, Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, MARDİN.

* mihayelakyuz@artuklu.edu.tr

+ ORCID: 0000-0001-8216-0101

Öz– Dublin Chester Beatty Kütüphanesi’nde Süryani koleksiyonunda Syc 703 numarada kayıtlı bulunan Harklean Dörtlü İncil el yazması makalenin konusunu oluşturmaktadır. El yazmasının şimdiye kadar detaylı monografik bir çalışmada incelenmediği ve yeteri kadar bilinmediği görülmüştür. Bu nedenle eser kodikolojik, paleografik ve sanat-tarihsel yönden incelenmiş, sahip olduğu özellikleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

Chester Beatty Kütüphanesi’nin dijital erişime sunmasıyla ulaşılan eser; Eusebios mektubu, 8 kanonun 17 adet tablosu, dekoratif haç motifi, 11 adet litürjik kodeks tabloları, Dörtlü İncil, her dört İncil’in (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna) bapları hakkında bilgi sunan “İçindekiler (Qephelaon) bölümü”, Harkelli Toma’nın kendi çalışması hakkında bilgi vermek için yazdığı sonsöz metninin kopyası, koloфон ve sonradan ilave edilmiş bazı bilgi notlarını içermektedir. Eserin Koloфонu ve bilgi notları okunmuş böylece detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Görsellerle donatılmış kanon tablosu ve Harklean versiyonu olan bu Dörtlü İncil el yazması; Isho’bar Romanos ve aile bireyleri tarafından Tell Arsanius bölgesindeki Meryem Ana Kilisesi’nde 1177 yılında yazılmış ve banisi Rahip Ahrun tarafından 1180 yılında Madik Manastırı’ndaki Kırk Şehit Kilisesi’ne vakfedilmiştir.

Anahtar Kelimeler– Süryani, Resimli El Yazma, Harklean Versiyonu, Dörtlü İncil, Kanon Tabloları, Isho’bar Romanos, Tell Arsanius.

Syriac “Harqlean” Four Gospels Manuscript Dated 1177

Abstract– The Harqlean Four Gospels manuscript, registered at Syc 703 in the Syriac collection at the Chester Beatty Library in Dublin, is the subject of the article. It has been observed that the manuscript has not been examined in a detailed monographic study so far and is not known enough. For this reason, the work has been examined in terms of codicological, paleographic, and art-historical aspects, and its features have been tried to be introduced.

This manuscript reached by the Chester Beatty Library’s digital access includes Eusebius’ letter, 17 paintings of 8 canons, decorative cross motifs, 11 liturgical codex tables (tables of periscopes), the Four Gospels, the “Contents” section which provides information about the chapters of the each of four Gospels (Matthew, Mark, Luke, and John), copy of the afterword which Tumo of Harqel wrote to give information about his work, colophon and some information notes added in later years. The colophon and the information notes of the manuscript were read and detailed information was obtained. This Harqlean version of four Gospels manuscript with canon tables was written by Isho’bar Romanos and his family members in 1177 in the Virgin Mary Monastery in the region of Tell Arsanius and it was dedicated to the Church of the Forty Martyrs in the Madik Monastery by its endower, the Priest Ahrun, in 1180.

Keywords – Syriac, Illustrated Manuscripts, Harqlean Version, Four Gospels, Canon Tables, Isho’bar Romanos, Tell Arsanius.

Giriş

1. Süryanilerde İncil Yazmacılığı

Süryaniler, Afroasyatik¹ dil grubuna giren Sami dillerinden Aramicenin bir lehçesi olan Süryaniceyi kullanmaktadırlar.² Oldukça büyük bir oranda İncil çeviri faaliyetlerinde bulunan Süryaniler, Hristiyan literatürüne önemli eserler kazandırmışlardır.³ Bu alanda yapılmış yaklaşık üç yüz yıllık araştırmalar⁴ Süryani literatür⁵ kültürünün kâdimliğini ve zenginliğini göstermektedir. Özellikle 19. ve 20. yüzyılda yapılmış kataloglama çalışmaları nitel ve nicel anlamda el yazmacılığı konusunda Süryanilerin yetkinliğini ispatlamaktadır. Nitekim Süryani literatüründe 5. yüzyıldan, 20. yüzyıla kadar uzanan tarihi süreçte, el yazması istinsah eden 317 kişinin isminin geçtiği bilinmektedir.⁶ Bununla birlikte Süryaniler, Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren gerek Kutsal Kitap çevirisi gerekse tefsiri alanında yaptıkları çalışmalarla hem Eski Ahit'in hem de Yeni Ahit'in geniş kitlelere ulaşması konusunda önemli bir katkı sağlamışlardır. Süryanilerin Yeni Ahit özelinde yaptıkları çevirilere bakıldığında, sırasıyla; (i) Diatessaron, (ii) Eski Süryanicel, (iii) Peşitta, (iv) Filüksinoyto ve (v) Harklean (Harkeloyto) gelmektedir. Bunlardan Diatessaron ile Eski Süryanicel çeviri sınıfına girenken; Peşitta, Filüksinoyto ve Harklean mevcut çevirilerin revize edilmiş versiyonları olarak kabul edilmektedir.⁷ Harkelli Toma'nın⁸ bu versiyonu ve sonrasında bu versiyondan yapılan diğer kopyalar, literatüre “Harklean” adıyla geçmiştir.

¹ Afroasyatik: Coğrafik olarak Orta Doğu ve Afrika'da, tahmini 300 milyon konuşmacı tarafından konuşulan yaklaşık 375 yaşayan (Kıpti, İbranice, Arapça ve Aramice dahil) dili içeren dünyanın en büyük dördüncü dil grubudur. Kelimenin etimolojik ve dil bilim açısından ayrıntılı açıklaması için bk. Zygmunt Frajzyngier ve Erin Shay, *The Afroasiatic Languages*, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s. 1-5.

² İlk olarak MÖ 9. yüzyılda kuzey Suriye'deki yazıtlarda görülen Aramice'nin en iyi belgelenmiş ve en geniş literatürüne sahip olan Süryanicel'dir. Hâlâ Orta Doğu Hristiyan Kiliselerinin birçoğunun ayin dilidir bk. Frajzyngier ve Shay, *The Afroasiatic Languages*, s. 148,151; ayrıca bk. Aaron Michael Butts, “The Classical Syriac Language” (Ed. Daniel King), *The Syriac World*, Routledge, New York 2019, s. 222-242.

³ En erken 411 yılından 1300 yılına kadar tarihlenen Süryanicel el yazmalarının oluşturulmuş geçici bir listesi, bize Süryanilerin yazma faaliyetlerine verdiği önemi ve emeği göstermektedir. Listenin tamamı için bk. Sebastian Brock, “A Tentative Check List of Dated Syriac Manuscripts up to 1300”, *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 15/1, 2012, s. 21-48. İsa Mesih'in konuştuğu Aramice dilinin bir lehçesi olan Süryanicel ile İncilleri yazmanın gururunu duyan Süryaniler, literatürlerinin çoğunu İncil yazmacılığında şekillendirmişlerdir bk. Jonathan Loopstra, “The Syriac Bible and its Interpretation”, *The Syriac World* (Ed. Daniel King), Taylor & Francis Group, New York, 2019, s. 293. İncil yazmacılığı kadar, tarih yazıcılığında da hânenli oldukları, günümüze gelen eserlerden veya yazıldığı bilinen kroniklerden de anlaşılmaktadır. Süryani Tarih yazıcılığının ana kaynakları için bk. Sebastian P. Brock, “Syriac Historical Writing: A Survey of the Main Sources”, *Journal of the Iraq Academy*, vol. 5, 1979, s. 5-7.

⁴ Süryani Hristiyanlığı üzerine kapsamlı bir kaynakça listesi için bk. <http://www.csc.org.il/db/db.aspx?db=SB>.

⁵ Süryani Literatür çalışmaları ve Süryani tarih yazıcılığı ile ilgili detaylı açıklama ve tarihsel veriler için bk. Zafer Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ*, Divan Kitap, Ankara, 2016, s. 32-68.

⁶ Patrik Barsaum'dan aktarılan 301 isme ilaveten, 16 isim de Şam-Humus'taki Süryani Ortodoks Patrikhane Kütüphanesindeki el yazmaları katalogunda tespit edildiği belirtilmektedir. Detaylı açıklama için bk. Yuhanna Dolabani, (Çev. Rene Lavenant), “Catalogue des manuscrits de la bibliothèque du patriarcat syrien orthodoxe à Homs (auj. à Damas)”, *Parole de l'Orient* 19, 1994, s. 557.

⁷ Sebastian P. Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, Gorgias Press, Piscataway NJ, 2006, s. 17-20.

⁸ Antik Filistin sahasının Harkel kentinde tahminen 570 yılında doğan Toma, çocukluğunda Kennesre Manastırı'na gidip Süryanicel ve Yunanca eğitim almıştır. Bizans İmparatoru Mauricius (582-602) döneminde, Harkelli Toma'nın Malatya'da olduğu bilinmektedir. Malatya'da imparatorun yeğeni olan Melkit piskoposu Dometianus (550-602) tarafından 598/9'da Ortodokslara karşı başlatılan zulümden dolayı Harkelli Toma Mısır'a kaçmak zorunda kalmıştır. Orada, İskenderiye yakınlarında bir manastır bölgesi olan

Literatürde, yoğun olarak yabancı kaynaklarda, Harklean olarak ifade edildiği için standart bir kullanım olması nedeniyle bu çalışmada da Harklean ifadesi kullanılmıştır. Harklean, bu Süryani İncil yazmacılığındaki çeviri ve revizyon çalışmalarının son versiyonudur. İlk yazıldığı 616 yılından 13. yüzyıla kadar devam eden bu versiyonun kopyaları Süryani dünyasında büyük bir rağbet görmüştür.⁹ Günümüzde resimli ve resimsiz pek çok nüshası çeşitli kütüphane ve koleksiyonlarda korunmaktadır. Bu nüshalardan bir tanesi de Dublin'deki Chester Beatty Kütüphanesi'nde *Syc 703*¹⁰ kayıtlı numara ile korunan 1177 tarihli Harklean versiyonu el yazmasıdır.

Syc 703 numaralı Harklean el yazması şimdiye kadar detaylı bir monografik çalışmaya konu olmamıştır.¹¹ Eser daha önce bazı çalışmalarda anılmıştır.¹² Ancak bunlar daha çok Süryanicel el yazmalarının toplu bir şekilde sunulduğu genel bilgiler içeren listelere çalışmalarıdır.

Süryanicenin Estrangelo hattıyla yazılmış *Syc 703* Harklean el yazması, dört İncil yazarının metninin yer aldığı kanon düzeninde tasarlanmış resimli bir eserdir. Bu el yazması, dijital olarak erişime açık durumdadır.¹³ Dijital arşivden ulaşılan el yazmasının tüm sayfaları ve cildi, bilgisayar ortamında incelenmiştir. Parşömen olan eserin metni siyah ve kırmızı mürekeple yazılmıştır. Fol. 17v'de Matta İncil'yle başlayan ana metinden önce resimli ve bordürlü çeşitli tablo ve listelerin dizilimini içeren İncil'in giriş bölümü

Antun (Enaton)'a yerleşen Toma, daha sonra Mabug'a metropolit olarak atanmıştır. Süryani Patriği I. Athanasios Gamolo (594-631) zamanında Antun'da bulunan Toma, patriğin hem sekreterliğini üstlenmekte hem de diplomat olarak görev yapmaktaydı. Nitekim, İmparator Herakleios (610-641), kiliseler arasında müşterek bir kristolojik formül oluşturmak üzere Mabug'da Patrik Athanasios Gamolo ve on iki metropolit ile bir araya geldiğinde, bu metropolitler arasında Harkelli Toma'nın da yer aldığı zikredilmektedir. 640 yılında vefat eden Harkelli Toma'nın hayatı ve çalışmaları hakkındaki detaylar için bk. Mikhael Rabo, *The Edessa-Aleppo Syriac Codex of the Chronicle of Michael the Great*, (Ed. Gregorios Yuhanna Ibrahim) C:1, Gorgias Press, New Jersey, 2009, s. 394; Gregorii Barhebraei, *Chronicon Ecclesiasticum*, (Ed. Thomas Josephus Lamy), Tomus I, Excudebat Car. Peeters, Lovanii, 1872, s. 267-268; Ignatius Aphram I Barsoum, *The Scattered Pearls-A History of Syriac Literature and Sciences*, (İng. çev. Matti Moosa), Gorgias Press, New Jersey, 2003, s. 317-318; Andreas Juckel, “Tumo of Harqel (ca.570-640) [Syriac Orth.]”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, (Ed. Sebastian P. Brock - Aaron M. Butts - George A. Kiraz - Lucas - Van Rompay), Gorgias Press, Beth Mardutho: The Syriac Institute, New Jersey, 2011, s. 418.

⁹ Süryani el yazmaları ile ilgili yapılmış katalog çalışmalarından öğrenilen yüzlerce yazma eserin varlığı, Süryanilerin el yazmacılığı kopyalama ve çeviri faaliyetlerine rağbet gösterdiğini kanıtlamaktadır. Şimdiye kadar yapılmış araştırmalar ile ilgili bilgi ve güncel el yazma listesi için bk. Brock, “A Tentative Check List of Dated Syriac Manuscripts up to 1300”, s. 21-48.

¹⁰ Bu numara daha önceki yayınlarda *Syr.3* olarak geçmektedir bk. William Henry Paine Hatch (1875). *An Album of Dated Syriac Manuscripts* (2. Basım) A. Academy of Arts and Sciences, Boston, 1946, s. 134; Brock, “A Tentative Check List of Dated Syriac Manuscripts up to 1300”, s. 30.

¹¹ Ancak el yazma ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar mevcuttur. Eserle ilgili yapılmış çeviri ve Teolojik inceleme için bk. Paul Ernst Kahle, ‘The Chester Beatty Manuscript of the Harklean Gospels’, *Studi e Testi* 126, 1946, s.208-33. Ayrıca, Samer Soreshow Yuhanna, *The Gospel of Mark in the Syriac Harklean Version: An Edition Based upon the Earliest Witnesses*, Gregorian&Biblical Press, Roma, 2015, s. 47-49.

¹² Hatch, *An Album of Dated Syriac Manuscripts*, s. 134; Brock, “A Tentative Check List of Dated Syriac Manuscripts up to 1300”, s. 30; ayrıca bk. Pier Giorgio Borbone ve Françoise Briquel-Chatonnet “Syriac codicology-The scribe, the painter and the illuminator at work”, *Comparative Oriental Manuscript Studies: An Introduction* (Gen Ed. Alessandro Bausi vd.), COMST, 2015, s. 261.

¹³ El yazmasında kullanılan görsellerin cömertçe paylaşımı için Chester Beatty Kütüphanesine teşekkürlerimizi sunarız. Eserin bulunduğu koleksiyon için bk: URL 1:

<https://viewer.cbl.ie/viewer/search/-/1/RANDOM/DC%3Asyriacollection/> (Erişim Tarihi: 19.07.2021).

oluşturulmuştur. İlk önce; Kaisareialı Eusebios¹⁴ mektubu¹⁵ (fol. 1v-2r), 8 kanon tablosu (fol. 2v-10v), kalın bordür içine yerleştirilmiş dekoratif bir haç motifi (fol. 11r), yıllık litürji kodeks tabloları (fol. 11v-16v) gelmektedir. El yazmasının ana metni olan Dörtlülük İncil kısmında (fol. 17v-229v), her dört İncil'in içeriği yani babları (episod) hakkında bilgi veren "İçindekiler (Qephelaon) bölümü" yer almaktadır. Ardından, Harkelli Toma'nın kendi çalışması hakkında bilgi sunmak için yazdığı sonsöz metni (fol. 229v-230r) ve devamında (fol. 230r) bazıları sonradan ilave edilmiş bilgi notları kullanılmıştır.¹⁶ Eserin 12. yüzyıla ait bilgilerini içeren esas kolofon ise fol. 230v'de bulunmaktadır. Tam bir sayfayı kaplayan kolofon kırmızı, sarı ve yeşil renklerden oluşan örgü motifli bir bordür ile çerçevelenmiştir. Bordürün sağ kenar boşluğunda (marjinde) mavi mürekkeple ve Arapça Gerşuni şeklinde 1896 yılı veren sonradan eklenmiş bir bilgi notu da okunmaktadır. Kolofon sayfasından sonra da (fol. 231r), eserin kim tarafından ve hangi manastıra vakfedildiğine dair 1491 Yunan yılı (Miladi: 1180) tarihli, izleri görülebilen kenar bordürlü, bir bilgi notu daha verilmiştir.

El yazmasının, tarihi belge niteliğindeki bilgi notlarıyla birlikte, sahip olduğu resimli, motifli ve bordürlü folyoları, resim-sanat-tarih açısından incelenmeye değerdir. Bu bağlamda, kendi döneminin resim stili ve estetik değeri hakkında fikir vermesi nedeniyle ünik olan eserin, bilim dünyasına tanıtılması önem arz etmektedir.

Çalışmada; kanon tablo düzeni geleneğinin tarihsel gelişimi, bu gelişim çizgisinde Süryani çalışmalarının yeri ve önemi ve bu kapsamda değerlendirilen Harklean Dörtlülük İncil'inin kodikolojik özellikleri açıklanmıştır. Ayrıca el yazmasındaki kanon tablolarını süsleyen resimler ve diğer görseller incelenmiştir. Bununla birlikte, yazmanın çeşitli sayfalarında bulunan tarih ve kişi bilgileri veren Süryanice, Arapça, Arapça Gerşuni ve Yunanca yazılmış notlar¹⁷ Türkçeye tercüme edilerek 12. yüzyıl Orta Çağ dünyasına dair veriler sunulmuştur.

1.1. Kanon Tabloları

Kanon tabloları düzeni; erken dönemden itibaren dört İncil yazarlarının incilindeki konuların uyumunu gösteren Hristiyanlığın kendine özgü el yazma sayfa düzeni ve bir tezhip geleneğidir. Bu, kanon tablosu el yazmalarında dört İncilin her birindeki sayıların 'Kanonlar' olarak adlandırılmış on tablo halinde düzenlenmesi şeklindedir. Kanon tabloları 4. yüzyılda Kaisareia'lı Eusebios (MS 260/265-339/340) tarafından tasarlanmıştır.¹⁸ Eusebios, el yazma sayfasını dört İncil yazarının her birinin anlatımında geçen aynı konulu babların rakamlarını içeren, 4, 3, 2 veya 1 sütundan oluşan, bölümlere ayırarak on ayrı tablo oluşturmuştur. Böylece dört farklı kaynaktan tasvir edilen İsa'nın öğretisi ve hayatı, tek bir şablonda gösterilmiştir.¹⁹

İncillere, bir önsöz unsuru olarak Eusebios'un kanon tablolarının eklenmesi, okuyucuların dört İncil yazarının farklı anlatımındaki uyumu bulmasına ve İncillerin karşılaştırmalı okunmasına imkân sağlamıştır.²⁰ Crawford'a (2019) göre; bu sistemin mantığı, İncillerde listelenen benzer pasajları okuyarak, her bir İncil'e özgü pasajların bulunabilmesidir.²¹

Kanon tabloları Origen'e kadar uzanan Hristiyan geleneğinden doğmuştur ancak Eusebios bu sistemi geliştirmiş ve kapsamlı bir indeklemeye özelliği kazandırmıştır.²² Araştırmacılara göre, Küçük Asya'da 2. yüzyılın ilk yarısında, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın İncilleri dini açıdan geçerli tek bir İncil kitabında zaten birleştirilmiştir.²³ Öte yandan, Eusebios'un kanon tablo düzenini; Septuaginta'nın hem İbranice hem de Yunanca sütunlu harf çeviri versiyonlarını içeren Origen'in ünlü *Hexapla*'sı²⁴ ile İskenderiyeli Ammonius'un²⁵ *Diatessaron İncili*'nden model aldığı ileri sürülmektedir.²⁶ Bazı kaynaklarda²⁷ da MS 170 civarında Tatian'ın *Diatessaron*'u yazdığı, bu eserin Dört İncil metnini tek bir anlatıda birleştiren bilinen en eski Süryanice İncil el yazması olduğu ve bir dizi erken çevirinin yapımında biçimlendirici bir rol aldığı belirtilmektedir.²⁸ *Diatessaron*'un hiçbir orijinal metni günümüze

¹⁴ Hristiyan din bilgini ve Kilise babalarından biri olan Kaisareialı Eusebios (260-339), "Kilise Tarihi" ve "Konstantinus'un Hayatı" isimli kitapların yazarıdır. Eusebios'un hayatı ve faaliyetleriyle ilgili daha detaylı bilgi için bk. Timothy D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981, s. 94-125.

¹⁵ Eusebios'un 10 kanon tablolarının yapılışı, diziliş düzeni ve içeriği hakkında bilgi vermek Karpianus (Carpianus) isimli bir Hristiyan yazdığı mektubun iki sayfalık Süryanice çevirisi yer almaktadır. Eusebios'un Karpianus'a yazdığı bu mektubun İngilizce çevirisi için bk. Eusebius of Caesarea, "Letter to Carpianus on the Gospel Canons (İngilizceye Çev. Mark DelCogliano) *Delphi Collected Works of Eusebius (Illustrated and Translated)* Delphi Ancient Classics Book 94, 2019, s. 77-78. Mektubun Yunanca ve Latince çevirisi için ayrıca bk. Jacques Paul Migne ve Ferdinandus Cavallera, *Patrologia Graeca (Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca)*, Cilt. 22, 1857-1912, s. 1276-1277.

¹⁶ Notlar ve çevirilerin detayları için bu çalışmadaki "Eserin Paleografik Nitelikleri/Özellikleri (Notlar ve Çevirileri)" başlığına bakınız.

¹⁷ Çalışmanın kapsamını açacağı için eserdeki bütün yazılar ve notlar çevrilmemiştir.

¹⁸ Carl Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, O. Isacsons boktryckeri, Göteborg, 1938, s. 49-51; Rolf Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", *Journal of Early Christian Studies*, Volume 26/3, 2018, s. 403.

¹⁹ Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 45-49.

²⁰ Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 48; Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 403-404.

²¹ Matthew R. Crawford, *The Eusebian Canon Tables: Ordering Textual Knowledge in Late Antiquity*, United Kingdom 2019, s. 3-4.

²² Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 406.

²³ Adolf Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Litteratur bis Eusebius*, Geschichte der altchristlichen Litteratur bis Eusebius II: 1, Leipzig 1897, s.

682-684; Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 45; Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 409.

²⁴ 3. yüzyılda Origen/es tarafından düzenlendiği bilinen *Hexapla*, Eski Ahit'in yani Septuaginta'nın 6 ayrı sütuna bölündüğü çok dilli bir sinopsistir. *Hexapla*'nın amacı, Septuaginta'nın Yunanca çevirisini, orijinal İbranice metin ile karşılaştırmak ve iki metin arasında uyumsuzluk varsa gerekirse, bu uyumsuzluğu gidermektir bk. Christoph Levin, *Das Alte Testament*, Münih 2006, s. 14; Felix Albrecht, "Hexapla of Origen", *The Encyclopedia of the Bible and Its Reception* 11, Berlin u.a. 2015, s. 1000-1002. Ayrıca bk. Matthew R. Crawford, "Ammonius of Alexandria, Eusebius of Caesarea and the Origins of Gospels Scholarship", *New Testament Studies* 61(1), 2015, s. 9-12.

²⁵ Kim olduğu ile ilgili tartışmalar olmakla birlikte, din bilgini Origen'in öğretmeni ve *Diatessaron İncil*'ini oluşturan kişi olduğu düşünülmektedir bk. Crawford, "Ammonius of Alexandria, Eusebius of Caesarea and the Origins of Gospels Scholarship", s. 5-6. Eusebios'un Kiliseler Tarihi kitabında Ammonius bölümünde (Eusebios *HE* 1952, 4.29.6) Kanon tablo projesi, Ammonius'a kadar giden bir geleneğe bağlanmaktadır bk. Barnes, *Constantine and Eusebius*, s. 121-122; Crawford, "Ammonius of Alexandria, Eusebius of Caesarea and the Origins of Gospels Scholarship", s. 7-8.

²⁶ Konunun tartışma detayları için bk. Eusebe de Césarée, *Histoire ecclésiastique* (Çev. Gustave Bardy) 4 vols. SC 31, 41, 55, 73, Paris, 1952, s. 4.29.6 (SC 31, s. 214; Barnes, *Constantine and Eusebius*, s. 91-95; Crawford, "Ammonius of Alexandria, Eusebius of Caesarea and the Origins of Gospels Scholarship", s. 11, 21-22; Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 406-407; Crawford, *The Eusebian Canon Tables: Ordering Textual Knowledge in Late Antiquity*, s. 62-71.

²⁷ Bruce M. Metzger, *The Early Versions of the New Testament: Their Origin, Transmission, and Limitations*, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 4.

²⁸ Detaylı bilgi için bk. Fr Peter Hill, "The Diatessaron: A Short Introduction", *Orthodox Faith and Life*, Vol.1, 2019, s. 28; Loopstra, "The Syriac Bible and its Interpretation", s. 294.

ulaşmamıştır.²⁹ Buna rağmen, *Diatessaron*'dan ilk bahseden yazar Eusebios,³⁰ en önde gelen tanık olarak görülen Nisibisli (Nusaybin) Efremler'in metin yorumu ve çeşitli metinsel tanıklanin analizi yoluyla eser bilinmektedir.³¹ Dolayısıyla, Eusebios'un bu tasarımı tanıtan ilk yazar olamayacağı ancak, dört İncil'i bir özet olarak kanon tabloları halinde sayı listesiyle sunması sebebiyle yenilikçi ilk yazar olabileceği düşünülmektedir.³²

Origen'in *Hexapla*'sı ya da Eusebios'un ilk kanon tablolarının süslemeli olup olmadığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak günümüzde bilinen en erken tarihli örnekler dayanılarak, herhangi bir süslemeye sahip olmadıkları iddia edilmektedir.³³ Dekoratif kemer açıklıklı sütunlu bölmeler ile etrafındaki marjinlerde (kenar boşlukları) dikkat çekici süslemeli en erken tarihli el yazmaları 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir.³⁴ Sütunlarla bölünmüş üstü kemerle sonlanan mimari bir tasarımla oluşturulmuş çerçevelerin içine kanonlar yerleştirilmiş ve bu tasarım zamanla standart bir forma dönüşmüştür (Resim 1). Bu standart formun ortak bir arketip kaynağa işaret ettiği belirtilmektedir.³⁵ Bunun yanı sıra, ilk örneklerin temsilcisi Eusebios kanon tablolarının mimari tasarımının, tabloların yaygınlaştığı dönem olan Konstantinopolis'in inşaat programına denk geldiği için o dönemin Hristiyan mimarisini yansıttığı kabul edilmektedir.³⁶

Resim 1. Eusebios, Kanon Tablolu İncil (Kanon II-III). Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 847 (6. yy), fol. 3v (Wallraff, 2013'ten alıntı).

²⁹ Bas Ter Haar Romeny, "The Syriac Versions of the Old Testament", *Sources Syriacques I. Nos Sources: Arts et Littérature Syriacques*, (Ed. Maroun Atallah et al), CEROC, Antélias, 2005, s. 78; Hill, "The Diatessaron: A Short Introduction", s. 29.

³⁰ Eusebios'un MS 324 dolaylarında yazdığı *Ecclesiastical History* isimli eserinde geçtiği aktarılmaktadır bk. Hill, "The Diatessaron: A Short Introduction", s. 29-30.

³¹ Tjitze Baarda, "The Gospel Text in the Biography of Rabbula", *Vigiliae Christianae*, Vol. 14, No. 2, 1960, s. 105-108, 115, URL: <http://www.jstor.org/stable/1582761>; Matthew R. Crawford, "Reading the Diatessaron with Ephrem: The Word and the Light, the Voice and the Star", *vigiliae christianae* 69, Brill, 2015, s. 73; Hill, *Orthodox Faith and Life*, s. 28-29, 35.

³² Ayrıntılı açıklama için bk. Martin Wallraff, "The Canon Tables of the Psalms: An Unknown Work of Eusebius of Caesarea", *Dumbarton Oaks Papers* 67, Washington 2013, s. 3.

³³ Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 413. Ayrıca bk. bu yayının dipnot 38.

³⁴ Ayrıntılı açıklama ve görseller için bk. Massimo Bernabò, *Il Tetravangelo Di Rabbula (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 1.56)*, L'illustrazione del Nuovo Testamento Nella Siria Del vi Secolo, Edizioni Di Storia e Letteratura, Roma, 2008; Massimo Bernabò, "The Miniatures in the Rabbula Gospels: Postscripta to a Recent Book," *DOP* 68, 2014, s. 343-58; Massimo Bernabò ve Grigory Kessel, "A Syriac Four Gospel Book in Diyarbakır", *Convivium*, 3/ 1, Brepols Publishers, 2016, s. 172-203, DOI: 10.1484/J.CONV.5.111202; Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 426.

³⁵ Hristiyanlığın erken dönemlerinde, özellikle 2. ve 3. yüzyıllarda, Hristiyanlık savunucuları filozoflar ile Pagan ve Yahudi meslektaşları arasında, retorikçileri ve sofistler arasında sayısız paralellik vardı. Erken Hristiyan sanatının da Antik dünyanın etkisinde kaldığı düşünülmektedir.

Geç Antik Çağ'da, Eusebios tarafından Yunanca yazılan kanon tabloları; daha sonra Latince, Süryanice, Gotik, Ermenice, Gürcüce, Kafkas Arnavutça ve Etiyopyaca (Amharca) dillerine kapsamlı bir şekilde tercüme edilmiştir.³⁷ Araştırmacılara göre, yapılan kopyalar değişiklik göstererek Orta Çağ'da da varlığını devam ettirmiştir.³⁸ Konstantinopolis merkezli, bilinen en erken tarihli Yunanca kanon tablosu el yazması 10. yüzyıldan kalmaz.³⁹ Büyük kanon düzeni olarak tanımlanan, kısmen veya tamamen korunmuş en eski Yunanca yazılmış el yazmaları: Atina, Ulusal Kütüphane, *Cod. 56*; Athos, Stauros İkiti, manastır kitaplığı, *Cod. 43*; Paris Bibliothèque Nationale (Paris Milli Kütüphanesi, *suppl.gr.75*; Vatikan Biblioteca Apostolica (Vatikan Apostolik Kütüphanesi), *Vat.gr.364*; Viyana Ulusal Kütüphane, *suppl.gr.50* nüshalarıdır. Bu el yazmaların tümü 1000 yılı öncesinde veya civarında Konstantinopolis'te yazılmıştır.⁴⁰ Bilinen önemli diğer Kanonik el yazmaları: Berlin Preuss. Devlet Kütüphanesi, *Ham. 246*; Paris Bibliothéque Nationale, *grec 70*; Paris, Bibliothéque Nationale, *Coisling rec 20*; Vatikan, Biblioteca Apostolica, *Pai.gr. 220*; Venedik Biblioteca Marciana, *gr. I,8*; Viyana National Library, *theol. Gr. 240*; Athos, Lavra Manastır Kütüphanesi, *A.23*; Etchmiadzin (Eçmiyazin), Patrik Kütüphanesi, *morina. 229*; Kudüs, Ermeni Patrik Bibliotek, *morina, 2555*; Venedik yakınlarındaki San Lazzaro Manastır Kütüphanesi, *morina. 1144*; Viyana Mechitarists Kütüphanesi, *morina. 697*'dir.⁴¹ Bunlarla birlikte, daha küçük Yunan kanonik dizisinin de bir Etiyopya kodeksinde bulunduğu aktarılmaktadır.⁴²

1.2. Kanon Tablolu Süryani Resimli El Yazmaları

Diatessaron Süryanice yazılmış en erken tarihli İncil çevirisidir.⁴³ Bununla birlikte, kanonlu Süryani versiyonuna ilk kez Latince *Vulgate*'in⁴⁴ (Vulgata) Süryanice karşılığı olan *Peşitta*⁴⁵ adlı tercüme İncil kitaplarında rastlandığı aktarılmaktadır.⁴⁶ *Peşitta* da zaten *Diatessaron*'dan alıntılanmıştır.⁴⁷ Yukarıda da değinildiği gibi Eusebios'un kanon tablo tasarımını, en erken tarihli Süryanice İncil çevirisi olan *Diatessaron*'dan model almış olabileceği kabul edilmektedir. Yani, dört İncil yazarının metinlerini bir arada sunan kanonik İncil (Dörtlü İncil) türünü 2. yüzyıldan beri bilen Süryaniler, Eusebios'un geliştirdiği kanon tablolarından da etkilenecek bu geleneği Orta Çağ'a kadar devam ettirmişlerdir.

Daha detaylı bilgi için bk. Paul Corby Finney, *The Invisible God: The Earliest Christians on Art*, Oxford 1994, s. Önsöz XI, 15-16, 19-21, 186; Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 413.

³⁶ Ström-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 423.

³⁷ Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 51; Jeremiah Coogan, "Transmission and Transformation of the Eusebian Gospel Apparatus in Greek Medieval Manuscripts", *De Gruyter*, 2020, s. 29.

³⁸ Adolf Jülicher, *An Introduction to the New Testament*, Smith and Elder, London, 1904, s. 587-89; Coogan, "Transmission and Transformation of the Eusebian Gospel Apparatus in Greek Medieval Manuscripts", s. 29.

³⁹ Detaylı bilgi için bk. Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 58-59.

⁴⁰ Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 58.

⁴¹ Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 58-63.

⁴² Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 63.

⁴³ Detaylı bilgi için bk. Andreas Juckel, "Research on The Old Syriac Heritage of The Peshitta Gospels A Collation of Ms Bibl. Nationale Syr. 30 (Paris)", *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 12(1), 2009, s. 109-110; ayrıca, Hill, "The Diatessaron: A Short Introduction", s. 28.

⁴⁴ Eski Ahit'in Latince versiyonu.

⁴⁵ "Peşitta" adını geçtiği ilk kaynak olan Muş bar Kifo'nun (ö. 903) Hexaemeron yorumunda, Süryanice Peşitta'nın bulunduğu bahsedildiği ve ikinci çevirinin de 617-618 yılında yapıldığı ve Origen'in *Hexapla*'sının beşinci sütununda bulunan Yunanca metnine dayandığı için Süryani-Hexaplaric versiyonu olduğu belirtilir bk. Peter B. Dirksen, "The Old Testament Peshitta", *The Literature of the Jewish People in the Period of the Second Temple and the Talmud*, 2/1, 1988, s. 255-256; Romeny, "The Syriac Versions of the Old Testament", s. 48.

⁴⁶ Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 223.

⁴⁷ Romeny, "The Syriac Versions of the Old Testament", s. 78, 95.

Süryani el yazmacılığının zengin skalasını oluşturan resimli (figüratif) ve resimsiz kanon tablolı el yazmalarının şu an için bilinen sayısı 34'tür. Bunlardan en erken tarihlisi 510 ve en geç tarihlisi de 1298 yılına aittir.⁴⁸ Kanon tablolı resimli Süryani el yazmaları ise, en erken 6. yüzyıl tarihli resimli nüshalardır. Şu an için bilinenler; Paris *BN Cod. Syr.* 33 (6. yy)⁴⁹, Florence Bibl. Laur, Rabula, *Plut. I.* 5.6 (6. yy),⁵⁰ Londra British Museum, *Add. 17.213* (6. yy),⁵¹ Londra British Museum, *Add. 14.450* (7. yy)⁵² ve Diyarbakır⁵³ Süryani Ortodoks Kilisesi Meryem Ana Kütüphanesi'ndeki *Diyr 339* numaralı Dörtlü İncil el yazmasıdır (yak. 6. yy).⁵⁴ Bilinen en geç tarihlisi kanon tablolı resimli Süryani el yazması ise Dublin, Chester Beatty Kütüphanesi'nde korunan *Syc 703* numaralı 1177 tarihli *Harklean İncili*'dir.⁵⁵

2. Syc 703 Harklean Dörtlü İncil El Yazması

Süryaniler, 5 ve 7. yüzyılları arasında, Yunan dili ve kültürünün Süryani Kilisesi üzerinde baskın bir konuma gelmesi sonucunda Peşitta Yeni Ahit'in iki farklı çeviri revizyonunu daha yapmışlardır. Bunu yapmalarındaki amaç, Süryanice Yeni Ahit çevirisinin Yunanca ile daha yakın bir çizgiye getirilmek istenmesidir. Bu revizyonlardan ilki, Khorepiskopos Polikarp tarafından 508 yılında tamamlanmıştır.⁵⁶ Süryani Ortodoks ilahiyatçısı Mabbug (Menbiç) Metropoliti Mor Filüksinos (ö.523)⁵⁷ tarafından hazırlatıldığı için bu çalışma "Filüksinoyto" olarak adlandırılmıştır. Fakat ne var ki, Yeni Ahit'teki birkaç mektup dışında, bu revizyonun hiçbir İncil nüshasının günümüze ulaşmadığı bilinmektedir. Peşitta Yeni Ahit'in ikinci çeviri revizyon çalışması ise, Harkelli Toma (ö.640) tarafından 616 yılı civarında İskenderiye yakınlarında yapılmıştır. Bu çalışma, "Filüksinoyto" nüshası esas alınarak oluşturulmuştur. Harkelli Toma'nın ismine atfen "Harkeloyto" veya "Harklean" olarak bilinen bu yeni ve son revizyon, özgün Yunanca metnin en ufak filolojik ayrıntılarını yansıtmaya hasebiyle bir nevi "ayna çevirisi" olarak da yorumlanmaktadır.⁵⁸ Filüksinoyto nüshasının yanında en az üç farklı Yunanca nüsha esas alınarak oluşturulan Harklean revizyonu, Süryaniler arasında kısa sürede geniş bir yankı uyandırmıştır. Nitekim, bu çevirinin, özellikle de 8. yüzyıldan sonraki pek çok nüshası günümüze ulaşabilmiştir. Bu makalede ele alınan ve aşağıda detaylı bir şekilde tanıtımı yapılan nüsha da 12. yüzyılda kaleme alınan Süryanice Dörtlü İncil'in bir Harklean versiyonudur.

2.1. El Yazmasının Tanımı

Harklean versiyonu olan bu Dörtlü İncil el yazması, resimli kanon tabloları ve dekoratif tasarımlı sayfalar içermektedir. Eser, yaklaşık 41,5 cm x 32,7 cm x 10,4 cm. (yükseklik x genişlik x derinlik)

⁴⁸ Brock, "A Tentative Check List of Dated Syriac Manuscripts up to 1300", s. 25-36.

⁴⁹ Fransa-Paris Milli Kütüphanesi (Bibliothèque nationale de France) Süryanice el yazmaları katalogunda korunan el yazması, kısmen 6. kısmen de 12. yüzyıla tarihlendirilmektedir bk. Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 224; Jules Leroy, *Les Manuscrits syriaques a peintures conservés dans les bibliothèques d'Europe et d'Orient*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1964, s. 198.

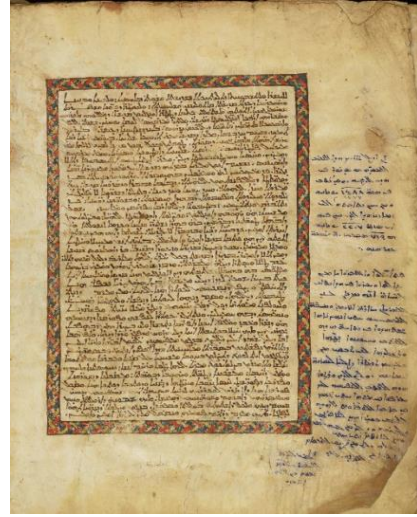
⁵⁰ Hakkında en fazla bilgi sahibi olduğumuz ve en gösterişli el yazmasıdır. İtalya-Floransa'da Biblioteca Medicea Laurenziana'da (Lorenzo Kütüphanesi) *Plut. I.56* numarasıyla kayıtlıdır. Estrangelo hattıyla iki sütun halinde yazılmış eser, 292 yapraklıdır. Kolofona göre, MS 586 tarihinde Mezopotamya'nın Beth Zagba kentindeki Johannes Manastırında hattat Rabula'nın yazdığı bir el yazmasıdır bk. Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 225; Leroy, *Les Manuscrits Syriaques a Peintures Conservés dans les Bibliothèques d'Europe et d'Orient*, 139; Massimo Bernabò, *Il Tetraevangelio Di Rabbula (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. I.56)*, L'illustrazione del Nuovo Testamento Nella Siria Del VI Secolo, 2008; Bernabò, "The Miniatures in the Rabbula Gospels: Postscripta to a Recent Book," s. 343-358.

⁵¹ Bu el yazması, ciddi şekilde bozulmuş üç kanon tablosu içermektedir bk. Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 225.

⁵² El yazması, kısmen hasar görmüş dört adet kanon tablosu içermektedir bk. Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 225.

ölçülerinde⁵⁹ parşömen 231 folyodan oluşmaktadır. Süryanice Estrangelo hattında yazılmış metin, 21 ile 27 satır aralığında değişen iki sütunlu bir sayfa düzenine sahiptir. Ayrıca, Arapça ve Yunanca notları da içermesi nedeniyle çok dilli bir nitelik taşımaktadır.

El yazmasının ana metnine giriş niteliğinde; Eusebios mektubu (fol. 1v-2r), 8 kanondan oluşan 17 tablo (fol. 2v-10v), kalın bordür içine yerleştirilmiş dekoratif bir haç motifi (fol. 11r) ve yıllık litürjik kodeks tablolarından (fol. 11v-16v) oluşan bir bölüm meydana getirilmiştir. Ana metinde (fol. 17v-229v) dört İncil yazarının babları hakkında bilgi veren "İçindekiler (Qephelaon) bölümü" kullanılmıştır. Ardından, Harkelli Toma'nın kendi çalışması hakkında bilgi sunmak için yazdığı sonsöz metni (fol. 229v-230r) ve devamında (fol. 230r) bazıları sonradan ilave edilmiş bilgi notları yazılmıştır. Eserin 12. yüzyıla ait bilgilerini içeren esas kolofon ise fol. 230v'de bulunmaktadır (Resim 2). Tam bir sayfayı kaplayan kolofon kırmızı, sarı ve yeşil renklerden oluşan örgü motifli bir bordür ile çerçevelenmiştir. Bordürün sağ kenar boşluğunda mavi mürekkeple ve Arapça Gersuni şeklinde 1896 yılı veren sonradan eklenmiş bir bilgi notu daha okunmaktadır. Kolofon sayfasından sonra (fol. 231r), eserin kim tarafından ve hangi manastıra vakfedildiğine dair 1491 Yunan yılı (Miladi: 1180) tarihli bir bilgi notu daha okunabilmektedir.

Resim 2. Kolofon, fol. 230v.

⁵³ Diyarbakır'daki bu koleksiyonun detayları için bk. Grigory M. Kessel, "Manuscript Collection of the Syrian Orthodox Church Meryemana in Diyarbakır: A Preliminary Survey." In *Manuscripta Syriaca. Des sources de première main*. (Ed. F. Briquel-Chatonnet ve M. Debié), Cahiers d'études syriaques 4. Geuthner, Paris, 2015, s. 79-123.

⁵⁴ Bernabò ve Kessel, "A Syriac Four Gospel Book in Diyarbakır", s. 173-203.

⁵⁵ Makalede Türkçe kullanım açısından standart bir ifade oluşturmak adına "Tetraevangelion" tabiri yerine aynı anlama gelen "Dörtlü İncil" ifadesi tercih edilmiştir.

⁵⁶ Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, s. 19.

⁵⁷ Mabbug'lu Filüksinos hakkında detaylı bilgi için bk. David A. Michelson, "Philoxenos of Mabbug (ca 440s?-523) [Syr. Orth.]", *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, s. 332-333; Kutlu Akalın, Zafer Duygu, *Süryani Literatürü*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2017, s. 120-123.

⁵⁸ Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, s. 17-19.

⁵⁹ Dijital ortamda erişim sağlanan eser ile ilgili bilgiler, el yazmanın şu an bulunduğu Chester Beatty Kütüphanesi'nin arşivinden alınmıştır. Detaylı bilgi ve görseller için bk. https://viewer.cbl.ie/viewer/image/Syc_703/1/, (Erişim tarihi: 11.06.2021). Hatch'in (1875, s. 134) bu el yazması ile ilgili verdiği; 39.5/40 cm x 30.8/31 cm ölçüleri ile 229 yaprak bilgisi, Chester Beatty Kütüphanesi'nin arşivinden alınan bilgilerden farklılık göstermektedir. Bu durumda, el yazması ya 1875 yılından sonra bir onarım geçirdi ya da ölçüler alınırken hata yapıldı. Biz şu an Chester Beatty Kütüphanesi'nin sunduğu güncel bilgileri kullanmak durumundayız.

1.1. Fiziksel Durumu: Eser dijital ortamda incelenebilmiştir. Yapılan incelemeye göre, eserin kısmen iyi durumda olduğunu söylemek mümkündür. El yazması eserlerin zamana karşı dayanıksızlığının bir sonucu olarak görülen aşınma, kararma ve silinmeler bu nüshada da mevcuttur. Bazı sayfalarda kesilmeler (fol. 24, 35, 69), delikler (fol.18, 29, 54, 91, 95, 107, 112, 123, 117, 119, 123, 124, 137, 143, 153, 164, 182, 188) mürekkep silinmeleri (fol. 24v-r, 85v-r, 87v-r, 90r, 92r, 93r, 95v-r, 97v, 100r, 100v, 102r, 104v, 105v, 111v, 134v-r, 139v-r, 152r, 157v, 162v-r,180v), boya aşınmaları (fol.10 v-r), parşömen yıpranmaları (fol. 48, 77, 141, 147, 173, 185, 189, 190, 198, 199, 207, 217, 218, 223) ve kararmalar (fol. 90, 94, 119, 120, 130r, 150r, 166r) görülebilmektedir. Folyo 223'ten sonra gelen sayfa kesiktir.

El yazmasında fol. 35, 38, 125, 128, 170, 182, 189'da eksik olan kısımların bir parça ile yapıştırıldığı; fol. 36, 44, 102, 129, 130, 176, 184 ve 189'da ise kesik kısımların dikildiği görülmüştür. Bu işlemler, onarım müdahaleleri olduğu için el yazmasının, kesin tarihi bilinmemekle birlikte, onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

1.2. Cildi: Dökülme ve aşınmalar nedeniyle el yazmanın cildi hasarlı görünmektedir. Kahverengi deri kaplama mukavva cildin ön ve arka kapakları aynı şekilde tezyin edilmiştir. Ön kapağın ortasında bir motif olup olmadığı, hasar nedeniyle anlaşılamamaktadır, ancak kenarları bir sıra halinde çevreleyen kalın örgülü bir kenar bordürü süsleme bulunmaktadır. Arka kapak kenarlarını da bir sıra halinde kalın örgülü bir kenar bordürü çevrelemektedir. Ayrıca arka kapağın ortasında dikdörtgen çerçeve içine alınmış, dörder iki sıra halinde dizilmiş toplam sekiz daire ve dairelerin içinden geçen dikenli tel zincir motifi, hasara rağmen, görülebilmektedir. Cildin miklebi yoktur, fakat alt kapağa tutturulmuş dört deri bant, üst kapaktaki demir pimlere takılarak kapak kapatılabilmektedir (Resim 3).

Resim 3. Cildin Üst Kapağı.

1.1. Resimli Kanon⁶⁰ Tabloları

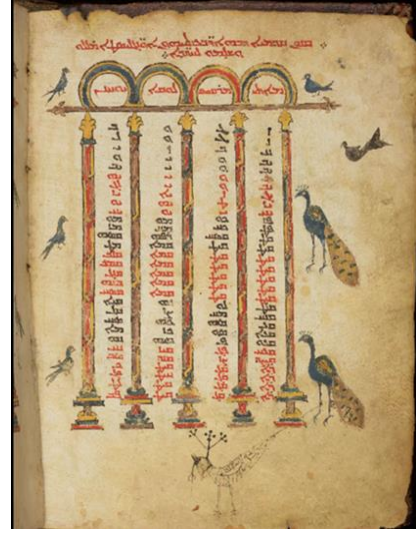
Kanon I⁶¹ (fol. 2v)

Üstte dört yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı beş sütunun sınırladığı dörtlü kanon tabloları sayfa düzeni içerisine,

⁶⁰ El yazmasında [ܡܢܠܟܐ] "konun" olarak geçmektedir.

⁶¹ Bu folyo yayımlanmıştır bk. Borbone ve Briquel-Chatonnet "Syriac codicology-The scribe, the painter and the illuminator at work", s. 261.

dört İncil yazarının (Matta, Markos, Luka, Yuhanna) babları yerleştirilmiştir (Resim 4). Çeşitli kuş türleri (güvercinler, tavus kuşları) ile kenar boşlukları donatılmıştır. Sayfanın alt kısmında taslak halinde kalmış bir çizim mevcuttur. Genel olarak kullanılan renkler; yeşil, mavi, sarı ve kırmızı tonlarıdır.

Resim 4. Fol. 2v

Kanon I⁶² (fol. 3r)

Üstte dört yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı beş sütunun sınırladığı dörtlü kanon tabloları sayfa düzeni içine dört İncil yazarının (Matta, Markos, Luka, Yuhanna) babları yerleştirilmiştir (Resim 5). Sayfa kenarlarında çeşitli kuş türleri konumlandırılmıştır. Sol kenarda (marjinde), ağacın üzerindeki yuvasına tünemiş kuş, yumurtalarıyla gösterilmiştir. Yeşil, mavi, sarı, kırmızı ve kahverengi kullanılan renklerdir.

Resim 5. Fol. 3r.

Kanon I (fol. 3v)

Üstte dört yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı beş sütunun sınırladığı dörtlü kanon tabloları sayfa düzeni içine İncil

⁶² Bu folyo yayımlanmıştır bk. Borbone ve Briquel-Chatonnet, *Comparative Oriental Manuscript Studies: An Introduction*, s. 261.

yazarlarının (Matta, Markos, Luka, Yuhanna) bapları yerleştirilmiştir (Resim 6). Sayfa kenarlarında önceki kanonlarda tasvir edilen kuş türlerinden farklı türden, çeşitli kuşlar resmedilmiştir. Yeşil, mavi, sarı, kırmızı, kahverengi ve siyah kullanılan renklerdir.

Resim 6. Fol. 3v.

kuşun altında ise, oturmuş balık tutan yarı çıplak genç bir erkek figürü resmedilmiştir. Genç erkeğin oltasına takılan balık, çerçeve içine alınmış suda dik duracak şekilde betimlenmiştir. İnsan, hayvan ve bitki resimleriyle folyo süslenmiştir. Yeşil, mavi, sarı, kırmızı, kahverengi ve siyah kullanılan renklerdir.

Resim 8. Fol. 4v.

Kanon II (fol. 4r)

Üstte üç yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı dört sütunun sınırladığı üçlü kanon sayfa düzeninde üç İncil yazarının (Matta, Markos, Luka) bapları yerleştirilmiştir (Resim 7). Sayfa kenarlarına konumlandırılmış altı tane kuş tasvir edilmiştir. Kuşlardan üç tanesi kanatlanmış vaziyettedir. Bu betimleme, sahneye bir dinamizm kazandırmıştır. Kullanılan renkler; yeşil, mavi, sarı, kırmızı, kahverengi ve siyahtır.

Resim 7. Fol. 4r.

Kanon II (fol. 5r)

Üstte üç yuvarlak kemeri taşıyan dört sütunun sınırladığı üçlü kanon sayfa düzeni içine üç İncil yazarının (Matta, Markos, Luka) bapları yerleştirilmiştir (Resim 9). Sütun başlıkları simetrik açılan karşılıklı yerleştirilmiş rumi motifi biçimindedir. Sayfanın kenar boşluklarında karşılıklı yerleştirilmiş kuşlar ve bitkiler simetrik bir görüntü oluşturmuştur. Resimde; yeşil, siyah, mavi, sarı, kırmızı ve kahverengi kullanılmıştır.

Resim 9. Fol. 5r.

Kanon II (fol. 4v)

Palmet motifi başlıklı dört sütunun sınırladığı üçlü kanon sayfa düzeni içine yerleştirilmiş üç İncil yazarının (Matta, Markos, Luka) bapları, üstte üç yuvarlak kemer ile sonlanmaktadır (Resim 8). Sayfa kenarlarında üstte iki yanda birer olmak üzere dört kuş tasvir edilmiştir. Soldaki kuşun hemen altında bir demet bitki; sağdaki

Kanon II (fol. 5v)

Üstte üç yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı dört sütunun sınırladığı üçlü kanon sayfa düzeni içine üç İncil yazarının (Matta, Markos, Luka) bapları yerleştirilmiştir (Resim 10). Sayfa kenarlarında; üstte iki, yanlarda birer tane olmak üzere dört kuş betimlenmiştir. Sağ kenardaki kuş, yem yiyen horozdur. Sol

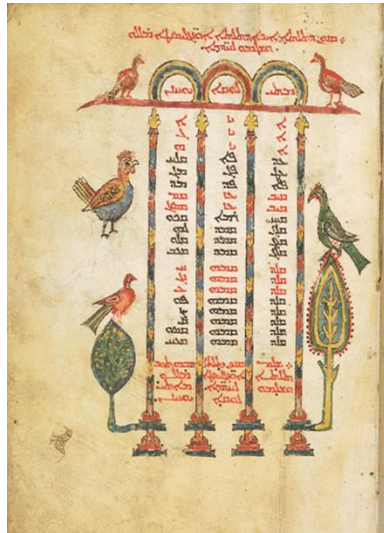
kenardaki kuş ise, bir ağacın üzerine tünemiş vaziyette gösterilmiştir. Sağ alt köşede de bir ağaç tasvir edilmiştir. Kullanılan renkler; yeşil, mavi, sarı, kırmızı, kahverengi tonlarıdır.

Resim 10. Fol. 5v.

Kanon III (fol. 6r)

Üstte üç yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı dört sütunun sınırladığı üçlü kanon sayfa düzeni içine üç İncil yazarının (Matta, Luka, Yuhanna) bapları yerleştirilmiştir (Resim 11). Sayfa kenarlarında; üstte kemerlerin iki yanında birer tane, yan kısımlarda sağda bir solda iki tane olmak üzere beş kuş betimlenmiştir. Alt kısımlarda birer ağaç ve bu ağaçlara tünemiş kuşlar resmedilmiştir. Yeşil, mavi, sarı, kırmızı ve kahverengi tonları kullanılmıştır.

Resim 11. Fol. 6r.

Kanon IV (fol. 6v)

Üstte üç yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı dört sütunun sınırladığı üçlü kanon sayfa düzeni içine üç İncil yazarının (Matta, Markos, Yuhanna) bapları dizilmiştir (Resim 12). Sayfanın sağ alt köşesine yerleştirilmiş, gagalarında çiçek tutan iki kuş ve geniş yapraklı bitki motifi oldukça renkli ve fantastik

betimlenmiştir. Kullanılan renk tonları; yeşil, mavi, sarı, kırmızı ve kahverengidir.

Resim 12. Fol. 6v.

Kanon V (fol. 7r)

Üstte dört yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı beş sütunun sınırladığı dörtlü kanon sayfa düzeni içine iki İncil yazarının (Matta ve Luka) bapları yerleştirilmiştir (Resim 13). Sütunlar palmet motifi başlıklıdır. Sayfa kenarlarında; üstte kemerlerin iki yanında birer tane, yan kısımlarda solda bir tane olmak üzere üç kuş tasvir edilmiştir. Sol kenardaki kuş yukarı doğru bakar vaziyette resmedilmiştir. Kuşun hemen altında bir ağaç konumlandırılmıştır. Yeşil, mavi, sarı, kırmızı, kahverengi ve siyah (konturlarda) kullanılan renklerdir.

Resim 13. Fol. 7r.

Kanon V (fol. 7v)

Üstte iki yuvarlak kemer ile sonlanan, palmet motifi başlıklı üç sütunun sınırladığı ikili kanon sayfa düzeni içinde iki İncil yazarının (Matta ve Luka) bapları sıralanmıştır (Resim 14). Sayfa kenarlarında; üstte kemerlerin iki yanında birer tane, yan kısımlarda ise biri solda, ikisi sağda olmak üzere beş kuş betimlenmiştir. Sağ kenarda, iki yana açılan rumi motifi biçiminde dalları ve ortasında beş

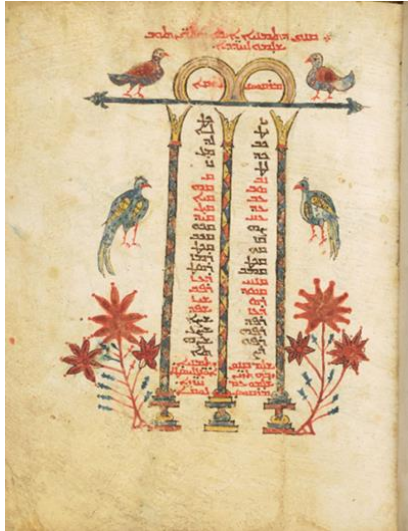
yaprakla sonlanan dalı olan stilistik bitkisel motifin iki yanında simetrik konumlandırılmış iki kuş görülebilmektedir. Sağ alt kısımda ise çiçekli bir bitki resmedilmiştir. Kullanılan renkler; yeşil, mavi, sarı ve kırmızı tonlarıdır.

Resim 14. Fol. 7v.

Kanon VIII (fol. 8r)

Üstte iki yuvarlak kemer ile sonlanan, rumi motifi başlıklı üç sütunun sınırladığı ikili kanon sayfa düzeni içinde iki İncil yazarının yazının (Markos ve Luka) bapları yer almaktadır. Bu folyodaki sütun ve kemerlerin tasarımı önceki folyolarda görülenlerden farklı bir üslup ve tasarım sergilemektedir (Resim 15). Sayfa kenarlarında; üstte kemerlerin iki yanında birer tane, iki yanlarda da birer tane olmak üzere dört kuş tasvir edilmiştir. Alt kısımlarda da birer tane kırmızımsı geniş yapraklı stilistik bitki motifi yerleştirilmiştir. Sayfanın iki yanında simetrik konumlandırılmış aynı tür kuşlar ve bitkiler dikkat çekicidir. Mavi, kırmızı ve sarı renkler kullanılmıştır.

Resim 15. Fol. 8r.

Kanon IX (fol. 8v)

Üstte iki yuvarlak kemer ile sonlanan, rumi motifi başlıklı üç sütunun sınırladığı ikili kanon sayfa düzeni içine iki İncil yazarının yazının (Luka ve Yuhanna) bapları yerleştirilmiştir. Bu folyodaki

sütun başlıkları ve kemer tasarımı fol. 8r'de görülen tasarım ile benzerdir. Farklı olarak burada, kemerlerin iki yanında kuş figürü yerine birer adet kuş tüyü yerleştirilmiştir (Resim 16). Sayfa kenarlarının birer horoz ve altına birer kuş olmak üzere hayvanlar simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir. Alt düzlemdeki kuşların boyunlarındaki kırmızı boyun bağları dikkat çekici olup, ikonografik anlamı irdelenmeye değer nitelikte görülmektedir. Kullanılan renkler; yeşil, mavi, kırmızı ve sarıdır.

Resim 16. Fol. 8v.

Kanon X (fol. 9r)

Üstte üç yuvarlak kemer ile sonlanan, rumi motifi başlıklı dört sütunun sınırladığı üçlü kanon sayfa düzeni içine İncil yazarı Matta'nın bapları üç sütun içerisinde yerleştirilmiştir. Bu folyodaki sütun başlıkları ve kemer tasarımı folyo. 8r ve 8v'deki tasarım ile benzerdir (Resim 17). Sayfa kenarlarına; üstte kemerlerin iki yanında yeşil renkte iki kuş, iki yanda birer kuş ve altına birer stilistik bitki motifi simetrik olarak konumlandırılmıştır. Alt düzlemdeki bitkilerin kırmızı dalları, kırmızı konturlanmış haç motifini andıran dört yapraklı yonca formunda çiçeklerle donatılmıştır. Kullanılan renkler ve motifler fantastik bir anlayışı sergilemektedir. Yeşil, mavi, kırmızı ve sarı renkler kullanılmıştır.

Resim 17. Fol. 9r.

Kanon X (fol. 9v)

Üstte yuvarlak kemer ile sonlanan, rumi motifi başlıklı iki sütunun sınırlandığı tekli kanon sayfa düzeni içine İncil yazarı Markos'un bapları tek sütun halinde dizilmiştir (Resim 18). Sayfa kenarlarında; üstte kemerlerin iki yanında renkli birer yaprak, iki kenarda birer tavus kuşu simetrik olarak yerleştirilmiştir. Mavi, kırmızı ve sarı tonlarında renkler kullanılmıştır.

Resim 18. Fol. 9v.

Kanon X (fol. 10r)

Üstte üç yuvarlak kemer ile sonlanan, rumi motifi başlıklı dört sütunun sınırlandığı üçlü kanon sayfa düzeni içine İncil yazarı Luka'nın bapları üç sütun olarak sıralanmıştır (Resim 19). Sayfa kenarında, üstte kemerlerin iki yanında birer tane yaprak resmedilmiştir. Yan kısımlarda hayvan veya bitki resmi bulunmamaktadır. Ancak sol kenarda kontur ve boya izleri mevcuttur. Bu izler, silinmiş bir kuş motifine ait olabilir. Kullanılan renkler; mavi, kırmızı ve sarı tonlarıdır.

Resim 19. Fol. 10r.

Kanon X (fol. 10v)

Üstte üç yuvarlak kemer ile sonlanan, rumi motifi başlıklı dört sütunun sınırlandığı sayfada, İncil yazarı Yuhanna'nın üç sütun içerisinde dizilmiş bapları yer almaktadır (Resim 20). Sayfa kenarlarında; üstte kemerlerin iki yanında birer tane yaprak motif, sağ kenarda karşılıklı duran dikey yerleştirilmiş iki horoz tasvir edilmiştir. Mavi, yeşil, kırmızı ve sarı renkler kullanılmıştır.

Resim 20. Fol. 10v.

2.5. Eserin Paleografik Nitelikleri/Özellikleri (Notlar ve Çevirileri)

Eser paleografik açıdan incelendiğinde, tamamının Süryanicenin Estrangelo hattı ile yazıldığı görülmüştür. Ana metnin dışında, esere sonradan ilave edilmiş bazı bilgi notları da okunmuştur. Bu notlar; Süryanicenin Estrangelo ile Serto, Arapça ve Arapça Gerşuni hattındadır. Çevirisi tarafımızdan yapılmış notların orijinal metnine ve Türkçe çevirisine aşağıda yer verilmiştir.

Eserin girişi (fol. 1r), sonradan ilave edilmiş Arapça ve Süryanice notlarla başlamaktadır. Folyonun sağ tarafında, Süryanicenin Estrangelo ve Serto hatları ile dikey vaziyette yazılmış notlarda el yazmasını inceleyen şahısların isimleri ve birtakım dua ile tavsiyeleri yer almaktadır.⁶³ Folyonun solunda ise, ağırlıklı olarak Arapça ve altındaki kısa Süryanice notun Suriye Metropoliti (sonradan patrik) Mor Severios Afram Barsoum⁶⁴ tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Eserin akıbeti hakkında önemli detaylar veren bu notlara göre, el yazmasının miladi 1918 yılında Musul'daki Meryem Ana Kilisesi'nde muhafaza edildiği ortaya çıkmaktadır. Notların içerikleri şu şekildedir:

Arapça:⁶⁵ "Süryani Ortodoksların Musul kentinde marûf Kutsal Meryem Ana Kilisesi'nin daimi vakfı olan bu temiz İncil burada muhafaza edilmektedir. Kim bu İncil'i mezkûr kiliseden çıkartmaya çalışırsa, Allah onun peşini bırakmasın. Ve kim onu çalmaya kalkışır ya da bahsi geçen kiliseden çıkartırsa, Rab Allah onun bahtını Yahuda İskaryot'la bir nasip etsin. Allah'ın nimeti kâtibin üzerine insin, Allah'ın gazabı da buna karşı çikannın üzerine gelsin" (fol. 1r).

Süryanice: "Ben Suriye'den Sevire, bunun (İncil'in) mezkûr kiliseye ait olduğunu tasdikliyorum, Mesihî (Miladi) 1918 Yılı" (fol. 1r).

⁶³ Herhangi bir tarih ve el yazmasının akıbeti hakkında önemli detaylar içermeyen bu notların tercüme edilmesine lüzum görülmemiştir.

⁶⁴ 1918 yılında Suriye ve Lübnan'a metropolit olarak atanan Afram Barsoum Musul'da ikamet etmekteydi. 1933'te patrik olarak seçildiğinde, patrikhaneyi Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırı'ndan Humus'a nakletti. Detaylar için

bk. George A. Kiraz, "Barsoum, Ignatius Afram (1887-1957) [Syr. Orth.]", *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, s. 62.

⁶⁵ Arapça okuma ve tercümede yardımlarını esirgemeyen Khorepiskopos Gabriyel Akyüz'e teşekkür ederiz.

Resim 22. Litürjik Kodeks Tablosu, fol. 14v.

El yazması Süryanice yazılmış olmakla birlikte, bir çok sayfada Yunanca notlara da yer verildiği görülmektedir (Resim 23). Yunanca yazılmış olanlar genelde kısa cümleler veya tek kelime notlar şeklindedir. Bunlar; “NOTOY ÇΧΟΛΑΞΟΝΤΑ-Güney Okulu” (fol. 36r), “ΠΟΛΥΤΙΜΩΝ-Değerli” (fol. 39v), ΤΕΤΡΑΡΧΗÇ-Tetrark (Dörtlü) (fol. 40r), ΔΙΔΑΧΗ-Öğretim (fol. 43v), ΑÇΤΡΕΙΣΚΟÇ-Yıldız İşareti (fol. 45v), ΤΥΧΗΝΑΥΤΟΥ-Şansına (fol. 51v), ΠΕΤΡΟÇ-Peter (fol. 108v), ΜΕΤΑ-İleti (fol. 110r), ΑΛΕΞΑΝΤΙΟÇ ΡΟΥΦΟÇ-Alexantios Roufos (fol. 112r), ΙΔΕΟΒΑΣΛΕΟÇ ΤΟΝΙΟΥΔΕΟΝ-İşte Yahudi Kralı (fol. 112r), ΒΥΟΛΕΥΤΙÇ-Parlamentar (fol. 113r), ΑΓΓΕΛΟÇ-Melek (fol. 113v), ΕΞΕΛΘΕ-Çıkış, ΗΝΑÇΤΑÇİÇ-Diriliş (fol. 113v), ΛΟΥΚΑÇ-Lukas (fol. 115r), ΑΥΟΓΟΥÇΤΟΥÇ-Augustus (fol. 119r), ΚΥΡΙΝΗΟÇ-Kyrenios⁷⁰ (fol. 119r) gibi kelimeler olup kısa bilgiler sunmaktadır.

Eserdeki Yunanca yazılar güncel Yunanca ile karşılaştırıldığında, bazı Yunanca kelimelerin harflerinin yanlış yazıldığı görülmektedir. Bu durum, Süryanice konuşan hattatın/yazarın Yunancayı telaffüz ettiği şekliyle yazdığını düşündürmektedir. Örneğin hattat ΒΥΟΛΕΥΤΙÇ yazmış olmasına rağmen doğrusu “ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ” olmalıdır. Bir başka örnekte, ΑÇΤΡΕΙΣΚΟÇ yazılmış ama doğrusu “ΑΣΤΡΕΙΣΚΟΣ” şeklinde olmalıdır. Bazen de “ΕΞΕΛΘΕ” (olması gereken ΕΞΕΛΘΕ) kelimesinde olduğu gibi büyük küçük harf kullanımına dikkat edilmediği görülmektedir. ΚΥΡΙΝΗΟÇ (olması gereken ΚΥΡΗΝΙΟΣ) kelimesinde olduğu gibi bazı kelimelerde de harf eksikliği ve harfin yanlış kullanımı söz konusudur.

Resim 23. İki sütun halinde düzenlenmiş Süryanice metnin yanı sıra sayfa boşluklarındaki Arapça ve Yunanca notlar, fol. 41r.

El yazmasının önemli unsurlarından biri de on folyoda bir görülen sayfa altındaki filigranlardır. Herbiri farklı bir motif şeklinde tasarlanan filigranların ortasında Süryanice harflerle sayfa numaraları belirtilmiştir (Ek 1).

3. DEĞERLENDİRME

Kanonlar, sayfayı dikey bölmelere ayıran, üzeri kemerli sütunların içine yerleştirilmiş sayı dizilimi biçiminde tasarlanmış, bir nevi çizelgelerdir. Kanon tablolarının kullanılmasıyla, İsa Mesih'in hikâyesinin anlatımlarının sistematik bir özeti oluşturulması mümkün kılınmıştır. İncil'lere atfta bulunarak, erken Hristiyan teolojisi böylece çeşitlilik içinde birlik sağlayarak klasik bir çözüm bulmuştur.⁷¹ Kanon tabloları içeren el yazma İncil'lerin, Geç Antik Çağ'da yapımına başlanmış ve Orta Çağ boyunca da kopyalama yapılarak üretimleri devam etmiştir.⁷² Süryani yazım geleneğinde de bu tasarımın kullanıldığı günümüze gelen örneklerden anlaşılmaktadır. Bu örneklerden bir tanesi de Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde *Syc 703* numarada kayıtlı bulunan Harklean Dörtlü İncil el yazmasıdır. Yazmacılığı üstlenen Süryani ruhbanların, Süryani literatürüne yaptıkları katkının Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren başlayıp Orta Çağ boyunca devam ettiği geleneği göz önünde bulundurulduğunda, benzer katkının *Syc 703* Harklean Dörtlü İncil'inde de karşımıza çıktığı görülmektedir. Nitekim, muhtelif sayfalardaki notlardan, eserin ruhban sınıfına mensup bir ailenin ellerinde yazılıp tamamlandığı bilgisine ulaşılmıştır. Öncelikle, Papaz Romanos'un oğlu olan Isho' (Yeşu')'nun kendisi de bir ruhbandır (papaz veya rahip). Isho', yazım sürecinde kendisine kardeşi rahip Vardo'nun yardım ettiğini ve eseri amcası rahip Ahrun için yazdığını dile getirmiştir. Ayrıca o, halası rahibe Barka'yı da anmadan geçmemiştir. Esere katkı sağlayanlar arasında ismi zikredilip muhtemelen ruhban sınıfına mensup olmayan tek şahıs, parşömenleri Tur Abdin'den temin eden sarraf ve zanaatkâr Basil'dir.

Eserde, Diyarbakırlı Naum Faik'in 1896 yılında yazılmış Arapça Gerşuni notu da dikkat çekicidir. Faik, mensubu olduğu Süryani toplumunun, bir taraftan maharetleri ve geride bıraktıkları takdire şayan eserlerini methederken; diğer taraftan, bu gibi eserlerin kıymetlerini pek bilmediklerini ve çoğunu ikinci şahıslara sattıklarını

⁷⁰ Luka İncili'nde geçen Suriye hükümdarı Kyrenios (Cyrenius).

⁷¹ Nordenfalk, *Die Spätantiken Kanontafeln*, s. 49.

⁷² Yapılan bu kopyalama çalışmalarında bazı yanlışlıkların/hataların olabildiği ve bunlara rağmen üretimin devam edildiği ileri sürülmektedir. Özellikle 1000 ile 1500 yılları arasında tarihlenen kanon tablosu Yunanca el yazmalarında

yapılan incelemelerde, bazen ihmal yoluyla bazen de dikkatsiz kopyalamanın bir sonucu olarak bazı hataların meydana geldiği belirtilmektedir. Detaylı açıklama için bk. Jeremiah Coogans, “Transmission and Transformation of the Eusebian Gospel Apparatus in Greek Medieval Manuscripts”, *Canones: The Art of Harmony*, De Gruyter, 2020, s. 33-35.

da acı bir şekilde itiraf etmektedir. Dolayısıyla, 1918 yılında Musul Meryem Ana Kilisesi'nde bulunduğu bilinen *Syc 703 Harklean Dörtlü İncil*'inin daha sonra Dublin'e nasıl ne zaman ne şekilde ve kim/ler tarafından götürüldüğü şimdilik bilinmemektedir.

Kolofondan edinilen bilgiye göre; *Syc 703 Harklean Dörtlü İncil*'inin 1177 yılında Isho'bar Romanos tarafından Tell Arsanus'ta yazıldığı, 1180 yılında Rahip Ahrun tarafından Madik Manastır'ndaki Kırk Şehit Kilisesi'ne vakfedildiği, parşömenlerin ise Basil adlı bir sarraf aracılığıyla Tur Abdin'den temin edildiği anlaşılmıştır. Hatch'a⁷³ göre, el yazması Havari Mar Thomas (Mor Toma) Kilisesi'nde yazılmıştır. Ancak, kolofonda, el yazmasının Tell Arsanus'un yukarısında yer alan Meryem Ana (Yoldath Aloho) Kilisesi'nde yazıldığı öğrenilmektedir. Bununla birlikte, eserin Elçi Mor Toma bayramında yazıldığı bilgi notu da mevcuttur.

Eusebios, mektubunda 10 kanondan bahsetmektedir. Ancak, el yazması incelendiğinde 10 değil de 8 kanonun 17 tablo şeklinde olduğu görülmektedir (Ek 2). Bu durumda, kanon tablolarından 6. ve 7. kanonlara ait tabloların eserde yer almadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, fol. 7v dikkatli bir şekilde incelendiğinde, ortasında kesilmiş bir folyonun izi takip edilebilmektedir. Muhtemelen bu folyonun bir yüzünde 6. Kanon (Matta, Markos) tablosu, diğer yüzünde ise 7. Kanon (Matta, Yuhanna) tablosu yer almaktaydı. Genel olarak, Süryani kanon tablolu resimli el yazmalarına bakıldığı zaman, kanonları eksiksiz olarak günümüze ulaşabilmiş tek örnek 19 tablosuyla Rabbula İncil'leridir. Bu bağlamda, *Syc 703 Harklean İncil*'lerinde eksik olan 6. ve 7. kanon tablolarının içeriğine Rabbula'dan ulaşılabilir.

Eserde özellikle dikkat edilmesi gereken hususlardan biri Eusebios'un kanon tablolarındaki nümerik baplardır. Dört İncil yazarının birbirlerine mutabık oldukları veya ayrı ayrı bahsettikleri kanon tablolarındaki baplar dikkat ve rikkatle incelendiğinde, Süryanilerin günümüzde yaygın bir şekilde kullandıkları Peşitta İncil'indeki bap numaralarıyla farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık, antik dönemde İncil ayetlerini numaralandırma sisteminin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁴

Bilimsel açıdan incelenen kanon tablolarının neden mimari unsurlarla çerçeveselendiği ve bunun ne gibi olası bir önemi olduğu sorusu yanıtlanmayı beklemektedir.⁷⁵ Kanonik el yazmalarındaki mimari unsurlar olan kemer ve sütunların Eusebios'un orijinal el yazmalarındaki kaynağı bilinmemektedir. Günümüze gelen el yazmalarından bunların Eusebios'un kopyası şeklinde çoğaltıldığı ve geleneksel olarak *aediculaların*⁷⁶ taklit edildiği ileri sürülmektedir. Süryani kanon tablolarına bakıldığında kemer ve sütunların yuvarlak kemer formunda olduğu görülmektedir. Yuvarlak kemer formu erken dönem Süryani yapılarında yaygın olarak kullanılan bir formdur. Günümüze gelebilmiş çok sayıda Süryani mimari yapılarında da bu formun uygulandığı söylenebilir.

⁷³ Hatch, *An Album of Dated Syriac Manuscripts*, s. 134. Anlaşılan o ki, Hatch'ın bahsettiği Mar Thomas, eserin yazıldığı kilise ismi değil, ismi geçen Azizi anma günüdür.

⁷⁴ Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, s. 7.

⁷⁵ Strøm-Olsen, "The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity", s. 403.

⁷⁶ Antik filologlarca tapınak ve ev anlamında kullanılan Aedicule/Aedikula mimarisinde, cephe düzenlemesi dikkat çekicidir. Cephe düzenlemede, sütunlarla sınırlanmış ve üzeri kemerle örtülü nişlerin içine heykeller ve epigraflık malzeme yerleştirilerek kutsiyet ve kült ön plana çıkarılmıştır. Detaylı bilgi ve örnekler için bk. Ayşe F. Erol, "Aedikula Mimarisinin Orijini ve Mimari İkonografisi Üzerine Bir Gözlem", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/16, 2009, s. 56-58.

⁷⁷ Leroy, *Les Manuscrits Syriaques a Peintures Conservees dans les Bibliothèques d'Europe et d'Orient*, s. 139.

⁷⁸ Görsel için bk. Steven H. Wander, "The Cyprus Plates: The Story of David and Goliath", *Metropolitan Museum Journal*, Vol. 8, 1973, s. 90.

Süryani Dörtlü İncil'lerinin kanonların çevresinde bulunan bitki ve hayvanların süslediği mimari unsurların köşklenden ilham alınmış cenneti temsil ettiği görüşü de sunulmaktadır.⁷⁷ Bu görüşe ilaveten kiliselerdeki Kutsal alanı (Bema) ve bu alanda okunan İncil'in kutsal birlik ilişkisini göstermek için mimari bir tasarımın içine İncil kanonlarının yerleştirilmiş olması da muhtemeldir. Nitekim Süryani Kiliselerinde doğuda bulunan kutsal alan kemer açıklıklarıyla bölünmüş yan birimler ve ortada apsis düzenlemesine sahiptir. Bu bölünme mimari unsurlar olan kemer ve kemerleri taşıyan sütun ya da payelerle sağlanmaktadır. Kutsal alanı temsil eden mimari unsur (kemer-sütun) kullanımını, Hristiyan sanatının erken örnekleri olan plaklarda da görmek mümkündür (Resim 24).⁷⁸ Antikiteden beri kullanımına aşına olduğumuz Greko-Roma sanatında da kesintisiz varlık göstermeye devam etmiş kemer ve sütundan oluşan mimari tasarımın el yazmalarına da aktarılmış olması bir diğer olasılıktır. Bu da Helenistik etkinin varlığını göstermektedir.

Resim 24. Davud Plakaları, Davud'un Tanıştırılması (Kutsanması), Metropolitan Sanat Müzesi, New York.

Aslında Süryanilerin erken dönemde sembolik anlatıma ve Helenistik kültüre yabancı olmadıkları bazı önemli kişiliklerden de anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Süryani Efrem'dir (MS. 306-373). Efrem, 4. yüzyılda karışık etnik nüfusa ve kültür çeşitliliğe sahip iki şehir olan Nusaybin ve Urfa'da yaşamıştır. Sembol ve paradokslar içeren şiirleriyle buradaki karşıt görüşlü kimselere Ortodoks Hristiyanlığı anlatmaya çalışmıştır.⁷⁹ Orta Fırat bölgesinde yani Mezopotamya'da Yunancanın kullanıldığı⁸⁰ bölgede yaşamış Efrem'in, dünya görüşü büyük ölçüde Sami ve Süryanice konuşulan bir ortamda oluşmuş olsa da Yunan ideolojilerden ve tefsir dilinden tamamen kaçamadığı aktarılmaktadır.⁸¹

⁷⁹ Detaylı anlatım için bk. Ute Possek, *Evidence of Greek Philosophical Concepts in the Writings of Ephrem the Syrian*, CSCO, Peeters, Leuven 1999, s. 1.

⁸⁰ Orta Fırat bölgesinde papirüs veya parşömen üzerine yazılmış 3. yüzyıl tarihli Yunanca belgeler (yönetime gönderilen dilekçeler, şikayetler, satış sözleşmeleri, özel mektuplar) bulunmuş. Bu belgelerde Süryanice isimlerin de olduğu görülmüş. Bu belgelerden hareketle, Süryanilerin idari ve kişisel yazışmalarını Yunanca yapacak kadar Yunancayı etkin kullandıkları ve bu durumun erken dönem Süryani edebiyatında Yunan etkisini yaratmış olabileceği kabul edilmektedir bk. Possek, *Evidence of Greek Philosophical Concepts in the Writings of Ephrem the Syrian*, s. 29.

⁸¹ Son yıllarda, Süryani Hristiyanlığı araştıran ve özel olarak Efrem'in yazılarını inceleyen bilimsel çalışmalar yürütülmektedir. Yapılan çalışmalarda; Efrem'in Yahudi ve Sami gelenekleriyle olan bağlantı kabul edilmekle birlikte, İznik Konsili sonrası Ortodoks ve Roma imparatorluk otoritesine derin bağlılığı ve onun Yunan felsefesine ve Roma yasal geleneklerine olan aşinalığı açığa çıkarılmaktadır. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yifat Monnickendam, "How Greek is Ephrem's Syriac?: Ephrem's Commentary on

Kanon tablolarının bulunduğu sayfaların kenar boşlukları yani marjinleri hayvan (özellikle kuş, horoz, tavuk, tavuskuşu gibi), bitki motifleri ve insan figürüyle donatılmıştır. Eserdeki kanon tablolu sayfalarda bulunan motif ve figürler incelendiğinde en az iki üslubun hâkim olduğu söylenebilir. Hâkim olan üslupları tanımlamak için A ve B üslup isimlendirmesi yapmak anlatımı kolaylaştıracaktır. A üslup özelliği gösteren folyolarda figürler tablolara oranla daha küçük boyutludur. Bu üsluptaki folyolarda kemerleri taşıyan sütun başlıkları palmet motifi biçimindedir. A üslup özelliği gösteren folyolar; 2v, 3r, 3v, 4r, 5v, 6r, 6v, 7r, 7v'deki resimlerdir, denilebilir. B üslup özelliği gösteren folyolarda figürler tablolara oranla daha iridir. Kemerleri taşıyan sütun başlıkları karşılıklı simetrik yerleştirilmiş iki dilimli rumi motifi formundadır. Ayrıca B üslubunun sanatçısının simetriye dikkat ettiği söylenebilir. Titiz bir işçilikle bitki ve hayvan figürlerinin tabloların kenarlarına konumlandırılmasında simetrik bir yerleşim yapılmıştır. B üslup özelliği gösteren resimler fol. 5r, 8r, 8v, 9r, 9v, 10r ve 10v'de izlenebilmektedir.

Süryanilerin İncil yazıcılığında eski bir geleneği (bazı farklılıklarla birlikte) devam ettirdiği ve *Diatessaron* ile Eski Süryanice metinlerinin bir uyum gösterdiği, metin kritiği ve incelemesi yapan araştırmacılar tarafından da kabul edilmektedir.⁸² Kanon tablolu el yazmalarının kendine özgü bir düzen geleneği (ve varyantları) olduğu için, tüm Süryani el yazmalarının kanon tablolu olanlarının bir grup oluşturacak şekilde bir arada incelenmesi gerekmektedir. Böylece 6. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar üretilmeye devam eden kanon tablolu yazmaların benzerlik ve farklılıkları daha net açıklanabilecektir. Bu yaklaşım kapsamında, Harklean grubu el yazmalarından bir tanesi ve kanon tablolar içeren *Syc 703* numaralı Harklean Dörtlü İncil ünik ve kıymetli bir eserdir. El yazmasının sahip olduğu 12. yüzyıl metin özelliği ve Süryanice Harklean versiyonu olması hasebiyle diğer dillerdeki (Bizans dönemi Yunanca, Ermenice vd.) benzerleriyle metinsel ilişkilerinin belirlenmesi yöntemlerini test etmek için de dikkate değer bir nüshadır. Bu açıdan eserin değerlendirilmesi zaruri olarak görülmekle birlikte bu çalışmanın sınırını aşacağı için metinsel analiz ve inceleme yapılmamıştır. Eserin çeviri olan metni ile orijinal kaynağı arasındaki paralellikler veya çeviri geleneğinin seyri sırasında bir versiyonun diğerine bağımlılığından kaynaklanan; metin dili ve hermenötik özellikleri araştırmanın kapsamının dışında tutulmuştur. Bu konuların çalışmanın kapsamı dışında tutulmasının nedeni teolojik ve hermenötik araştırma ve incelemelerin derinlikli bir konu olarak görülmesi ve bu nedenle alanın uzmanları tarafından ele alınması, araştırılması gerektiğine olan inancımızdır. Bu çalışmaların yapılması el yazmasının değerinin ve niteliğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı da kabul edilen bir gerçektir.

Pek çok İncil versiyonunda kullanılan kanon sisteminin, 7. yüzyıldan sonra yavaş yavaş terk edildiği ve son örneklerin 11. yüzyıla tarihlendiği savunulmaktadır.⁸³ Ancak *Syc 703* numaralı Harklean Dörtlü İncil, hem bu tasarımın devam eden canlılığını hem de Süryani Hristiyan okuyucularının Orta Çağ boyunca İncillerin karşılaştırmalı uygulamalarına olan ilgisini ispatlamaktadır.

Sonuç

Süryanilerin Hristiyan literatürüne yaptığı katkı, Orta Çağ'dan kalma *Syc 703* Harklean Dörtlü İncil'inde de karşımıza çıkmaktadır. Kanon tablolu ve Harklean versiyonu olan bu İncil el yazmasının, Süryani yazım geleneğinin önemli bir temsilcisi olduğu düşünülmektedir. Süryanice'nin Estrangelo hattıyla yazılmış eserin yapılış hikâyesini ve geçirdiği tarihi süreçleri aktaran kolofon ve diğer bilgi notları,

aydınlatici veriler sunmaktadır. Buradaki verilere göre; eser Süryani Hristiyan ruhban sınıfına mensup Isho'bar Romanos ve aile bireyleri tarafından Tell Arsanus'un yukarısında yer alan Meryem Ana Kilisesi'nde 1177 yılında yazılmıştır. El yazmanın banisi olan Rahip Ahrun tarafından 1180 yılında Madik Manastırı'ndaki Kırk Şehit Kilisesi'ne vakfedilmiştir. El yazmasındaki bilgi notundan, eserin 1918 yılında Musul'daki Meryem Ana Kilisesi'nde korunduğu da anlaşılmaktadır.

Dijital ortamda incelenmiş el yazmasının, kısmen iyi durumda olduğu söylenebilir. El yazmasında kesikler ve delikler, mürekkep silinmeleri, boya aşınmaları, parşömen yıpranmaları ile kararmalar mevcuttur. Eserin kesik olan kısımlarının bir parçayla yapıştırıldığı veya dikilerek onarıldığı görülmektedir. Ancak bu onarım tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Eser; kodikolojik, paleografik ve sanat-tarihsel yönden incelendiğinde 12. yüzyıldan günümüze önemli bilgiler aktardığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan tarihi belge niteliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra, sahip olduğu bordür ve şema tasarımlı bölümler ile kanon tablolarındaki; mimari unsurlar, insan, hayvan ve bitki motifleriyle sanatsal nitelikler taşıyan değerli bir kültür varlığıdır. Eserdeki kanon tablolarının kenar boşluklarında yer alan imgeler, dönemin resim anlayışını temsil etmektedir. Ancak bunlar ikonografik değil, dekoratif birer unsur olarak kullanılmıştır. Tüm bu özellikleriyle birlikte, Süryani el yazmalarında en erken 6. yüzyılda gördüğümüz kanon tablolu İncillerin 12. yüzyıla kadar devam ettirildiğini göstermesi bakımından *Syc 703* Harklean İncil'i ünik bir örnektir.

Genesis as a Case Study", *Journal of Early Christian Studies*, Vol. 23, 2015, s. 216-217; Ayrıca bk. Loopstra, "The Syriac Bible and its Interpretation", s. 298.

⁸² British Museum'da Add.14.6522 numarada kayıtlı bulunan Süryanice el yazması olan Rabbula Biyografisi metninde tespit edilen kanıtlara dayanarak, *Diatessaron* ve *Eski Süryanice* metinlerin (Peşitta) uyumlu olduğu ancak

günümüze ulaşan Eski Süryanice el yazmalarıyla tam uyumlu bir metne hiçbir zaman rastlanılamayacağı belirtilmektedir bk. Baarda, *Vigiliae Christianae*, s. 123.

⁸³ Borbone ve Françoise Briquel-Chatonnet "Syriac codicology-The scribe, the painter and the illuminator at work", s. 261.

EKLER

Ek-1: Filigran Tablosu

 fig. 1. fol. 20v	 fig. 2. fol. 21r	 fig. 3. fol. 30v	 fig. 4. fol. 31r
 fig. 5. fol. 20v	 fig. 6. fol. 21r	 fig. 7. fol. 30v	 fig. 8. fol. 31r
 fig. 9. fol. 40v	 fig. 10. fol. 41r	 fig. 11. fol. 50v	 fig. 12. fol. 51r
 fig. 13. fol. 60v	 fig. 14. fol. 61r	 fig. 15. fol. 70v	 fig. 16. fol. 71r
 fig. 17. fol. 78v	 fig. 18. fol. 79r	 fig. 19. fol. 88v	 fig. 20. fol. 89r
 fig. 21. fol. 98v	 fig. 22. fol. 99r	 fig. 23. fol. 108v	 fig. 24. fol. 109r
 fig. 25. fol. 118v	 fig. 26. fol. 119r	 fig. 27. fol. 128v	 fig. 28. fol. 129r
 fig. 29. fol. 138v	 fig. 30. fol. 139r	 fig. 31. fol. 148v	 fig. 32. fol. 149r

 <p>fig. 33. fol. 158v</p>	 <p>fig. 34. fol. 159r</p>	 <p>fig. 35. fol. 170v</p>	 <p>fig. 36. fol. 171r</p>
 <p>fig. 37. fol. 182v</p>	 <p>fig. 38. fol. 183r</p>	 <p>fig. 39. fol. 192v</p>	 <p>fig. 40. fol. 193r</p>
 <p>fig. 41. fol. 202v</p>	 <p>fig. 42. fol. 203r</p>	 <p>fig. 43. fol. 212v</p>	 <p>fig. 44. fol. 212v</p>
 <p>fig. 45. fol. 222v</p>	 <p>fig. 46. fol. 223r</p>		

Ek-2: Kanon Tabloları Çizelgesi

Folyo	Kanonlar	Matta	Markos	Lukas	Yuhanna
fol. 2v	Kanon I	X	X	X	X
fol. 3r	Kanon I	X	X	X	X
fol. 3v	Kanon I	X	X	X	X
fol. 4r	Kanon II	X	X	X	
fol. 4v	Kanon II	X	X	X	
fol. 5r	Kanon II	X	X	X	
fol. 5v	Kanon II	X	X	X	
fol. 6r	Kanon III	X		X	X
fol. 6v	Kanon IV	X	X		X
fol. 7r	Kanon V	X		X	
fol. 7v	Kanon V	X		X	
fol. 8r	Kanon VIII		X	X	
fol. 8v	Kanon IX			X	X
fol. 9r	Kanon X	X			
fol. 9v	Kanon X		X		
fol. 10r	Kanon X			X	
fol. 10v	Kanon X				X

KAYNAKÇA**1-İnternet Kaynakları**

URL 1: <https://viewer.cbl.ie/viewer/search/-/-/1/RANDOM/DC%3Asyriaccollection/> (Erişim Tarihi: 19.07.2021).

URL 2: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/Syc_703/465/ (Erişim Tarihi: 19.07.2021).

2-Kitap ve Makaleler

Akalın Kutlu, Duygu Zafer; *Süryani Literatürü*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2017.

Albrecht, Felix; "Hexapla of Origen", *The Encyclopedia of the Bible and Its Reception 11*, Berlin U.A. 2015, s. 1000-1002.

Baarda, Tjitze; "The Gospel Text in the Biography of Rabbula", *Vigiliae Christianae*, Vol. 14 (2), 1960, s. 102-127.

Barhebraei, Gregorii; *Chronicon Ecclesiasticum*, (Ed. Thomas Josephus Lamy), Tomus I, Excudebat Car. Peeters, Lovanii, 1872.

Barnes, Timothy D.; *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Cambridge, 1981.

Barsoum, Ignatius Aphram I; *The Scattered Pearls-A History of Syriac Literature and Sciences*, (İng. çev. Matti Moosa), Gorgias Press, New Jersey, 2003.

Bernabò, Massimo ve Kessel, Grigory; "A Syriac Four Gospel Book in Diyarbakır", *Convivium*, 3/ 1, Brepols Publishers, 2016, s. 173-203, DOI: 10.1484/J.CONVI.5.111202, Erişim tarihi: 11.07.2020.

Bernabò, Massimo; "The Miniatures in the Rabbula Gospels: Postscripta to a Recent Book," *DOP* 68, 2014, s. 343-58.

Bernabò, Massimo; *Il Tetravangelo Di Rabbula (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 1.56)*, L'illustrazione del Nuovo Testamento Nella Siria Del vi Secolo, Roma: Edizioni Di Storia e Letteratura, 2008.

Borbone, Pier Giorgio ve Briquel-Chatonnet, Françoise; "Syriac codicology-The scribe, the painter and the illuminator at work", *Comparative Oriental Manuscript Studies: An Introduction* (Gen Ed. Alessandro Bausi vd.), COMSt, Tredition, Hamburg, 2015.

Brock, Sebastian P.; *The Bible in the Syriac Tradition*, Gorgias Press, Piscataway NJ, 2006.

Brock, Sebastian, P.; "A Tentative Check List of Dated Syriac Manuscripts up to 1300", *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 15(1), '2012), s. 21-48.

Brock, Sebastian, P.; "Syriac Manuscripts of the 9th-10th Centuries from a Codicological Perspective", *Semitica et Classica* 8, 2015, s. 157-164.

Butts, Aaron Michael; "The Classical Syriac Language" (Ed. Daniel King), *The Syriac World*, Routledge, New York, 2019, s. 222-242.

Çıkkı, Murat Fuat; *Naum Faik ve Süryani Rönesansı*, (Haz. Mehmet Şimşek), Kent Işıkları, İstanbul, 2019.

Coogans, Jeremiah; "Transmission and Transformation of the Eusebian Gospel Apparatus in Greek Medieval Manuscripts", *Canones: The Art of Harmony*, De Gruyter, 2020, s. 29-46.

Crawford, Matthew, R.; "Ammonius of Alexandria, Eusebius of Caesarea and the Origins of Gospels Scholarship", *New Testament Studies* 61(1), 2015, s. 1-29.

Crawford, Matthew, R.; "Reading the Diatessaron with Ephrem: The Word and the Light, the Voice and the Star", *vigiliae christianae* 69, Brill, 2015, s. 70-95.

Crawford, Matthew, R.; *The Eusebian Canon Tables: Ordering Textual Knowledge in Late Antiquity*, Oxford University Press, United Kingdom, 2019.

Dirksen, Peter B.; "The Old Testament Peshitta", *The Literature of the Jewish People in the Period of the Second Temple and the Talmud*, 2/1, Brill, 1988, s. 255-259.

Dolabani, Yuhanna (Çev. R. Lavenant); "Catalogue des manuscrits de la bibliothèque du patriarcat syrien orthodoxe à Homs (auj. à Damas)", *Parole de l'Orient* 19, 1994, s. 555-661.

Duygu, Zafer; *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ*, Divan Kitap, Ankara, 2016.

Erol, Ayşe F. "Aedikula Mimarisinin Orijini ve Mimari İkonografisi Üzerine Bir Gözlem", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/16, 2009, s. 55-75.

Eusèbe De Césarée, *Histoire Ecclésiastique*; (Çev. Gustave Bardy) 4 vols. SC 31, 41, 55, 73, editions du Cerf, Paris, 1952.

Eusebius of Caesarea; "Letter to Carpianus on the Gospel Canons (İngilizceye Çev. Mark DelCogliano) *Delphi Collected Works of Eusebius (Illustrated and Translated)* Delphi Ancient Classics Book 94, 2019, s. 77-78.

- Finney, Paul Corby; *The Invisible God: The Earliest Christians on Art*, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- Frajzyngier, Zygmunt ve Shay, Erin; *The Afroasiatic Languages*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- Harnack, Adolf; *Die Chronologie der altchristlichen Litteratur bis Eusebius*, Geschichte der altchristlichen Litteraturbis Eusebius II: 1, Leipzig 1897.
- Hatch, William Henry Paine, (1875); *An Album of Dated Syriac Manuscripts* (2. Basım) A. Academy of Arts and Sciences, Boston, 1946.
- Hill, Fr. Peter; “The Diatessaron: A Short Introduction”, *Orthodox Faith and Life*, 1, 2019, s. 28-60.
- Juckel, Andreas; “Research on The Old Syriac Heritage of The Peshitta Gospels A Collation of Ms Bibl. Nationale Syr. 30 (Paris)”, *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 12(1), The Syriac Institute and Gorgias Press, Beth Mardutho, 2009, s. 41-115.
- Juckel, Andreas; “Tumo of Harqel (ca.570-640) [Syr. Orth.]”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, (Ed. Sebastion P. Brock - Aaron M. Butts - George A. Kiraz Lucas - Van Rompay), Gorgias Press, Beth Mardutho: The Syriac Institute, New Jersey, 2011, s. 418.
- Jülicher, Adolf; *An Introduction to the New Testament*, Smith and Elder, London, 1904.
- Kahle, Paul Ernst; “The Chester Beatty Manuscript of the Harklean Gospels”, *Studi e Testi* 126, 1946, s. 208-33.
- Kessel, Grigory M.; “Manuscript Collection of the Syrian Orthodox Church Meryemana in Diyarbakır: A Preliminary Survey.” *In Manuscripta Syriaca: Des sources de première main*. (Ed. F. Briquel-Chatonnet ve M. Debié), Cahiers d’études syriaques 4. Geuthner, Paris, 2015, s. 79-123.
- Kiraz, George A.; “Barsoum, Ignatius Afram (1887-1957) [Syr. Orth.]”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, (Ed. Sebastion P. Brock - Aaron M. Butts - George A. Kiraz Lucas - Van Rompay), Gorgias Press, Beth Mardutho: The Syriac Institute, New Jersey, 2011, s. 62.
- Kiraz, George A.; “Fā`iq, Na`‘ūm Naoum Elias Palak (ca. 1868–1930) [Syr. Orth.]”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, (Ed. Sebastion P. Brock - Aaron M. Butts - George A. Kiraz Lucas - Van Rompay), Gorgias Press, Beth Mardutho: The Syriac Institute, New Jersey, 2011, s. 163.
- Leroy, Jules; *Les Manuscrits syriaques a peintures conserves dans les bibliotheques d’Europe et d’Orient*, Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1964.
- Levin, Christoph; *Das Alte Testament*, 3. Baskı, Münih, 2006.
- Loopstra, Jonathan; “The Syriac Bible and its Interpretion”, *The Syriac World* (Ed. Daniel King), Taylor&Francis Group, New York, 2019, s. 293-308.
- Metzger, Bruce M.; *The Early Versions of the New Testament: Their Origin, Transmission, and Limitations*, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Michelson, David A.; “Philoxenos of Mabbug (ca 440s?-523) [Syr. Orth.]”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, (Ed. Sebastion P. Brock - Aaron M. Butts - George A. Kiraz Lucas - Van Rompay), Gorgias Press, Beth Mardutho: The Syriac Institute, New Jersey, 2011, s. 332-333.
- Migne, Jacques Paul ve Cavallera, Ferdinandus; *Patrologia Graeca (Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca)*, Cilt. 22, 1857–1912, s. 1276-1277.
- Monnickendam, Yifat; “How Greek is Ephrem’s Syriac?: Ephrem’s Commentary on Genesis as a Case Study”, *Journal of Early Christian Studies*, 23, 2015, s. 213–244.
- Nordenfalk, Carl; *Die Spätantiken Kanontafeln*, O. Isacson boktryckeri, Göteborg, 1938.
- Palmer, Andrew N.; “Ṭur ‘Abdin”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, (Ed. Sebastion P. Brock - Aaron M. Butts - George A. Kiraz Lucas - Van Rompay), Gorgias Press, Beth Mardutho: The Syriac Institute, New Jersey, 2011, s. 418-420.
- Possekkel, Ute; *Evidence of Greek Philosophical Concepts in the Writings of Ephrem the Syrian*, CSCO, Peeters, Leuven, 1999.
- Rabo, Mikhael; *The Edessa-Aleppo Syriac Codex of the Chronicle of Michael the Great* (Ed. Gregorios Yuhanna Ibrahim), C:1, Gorgias Press, New Jersey, 2009.
- Romeny, Bas Ter Haar; “The Syriac Versions of the Old Testament”, *Sources Syriaques 1. Nos Sources: Arts et Littérature Syriaques*, (Ed. Maroun Atallah et al), CERO, Antélias 2005, s. 75-105.

- Strøm-Olsen, Rolf; “The Propylaic Function of the Eusebian Canon Tables in Late Antiquity”, *Journal of Early Christian Studies*, Volume 26/3, Johns Hopkins University Press, 2018, s. 403-431.
- Wallraff, Martin; “The Canon Tables of the Psalms: An Unknown Work of Eusebius of Caesarea”, *Dumbarton Oaks Papers* 67, Washington 2013, s. 1-14.
- Wander, Steven H.; “The Cyprus Plates: The Story of David and Goliath”, *Metropolitan Museum Journal*, Vol. 8, 1973, s. 89-104.
- Yohanna, Samer Soreshow; *The Gospel of Mark in the Syriac Harklean Version: An Edition Based upon the Earliest Witnesses*, Gregorian&Biblical Press, Roma, 2015.

EXTENDED ABSTRACT

The article examines the illustrated Syriac Bible manuscript registered at *Syc 703* in the Syriac collection of the Chester Beatty Library in Dublin (Ireland). The manuscript is one of the versions of the Bible known as the Harqlean. This manuscript has not been the subject of a detailed monographic study until now. It has only been briefly mentioned in some studies. These are mostly listing studies that present the Syriac manuscripts as a whole and include general information.

Syc 703 Harqlean Gospel is available digitally. All pages and the volume of the manuscript obtained from the digital archive are examined in the computer environment. In the review of the manuscript; art historical, codicological, and paleographic research methods and techniques are used. Bible critique, text analysis, theological features of the text, and hermeneutic approach are excluded from the scope of the study. It is aimed to determine the features of the canons and ornamental elements in the manuscript, to reveal the information by translating the text, and enlighten the significance of the manuscript in its genre.

The manuscript includes the letter of Eusebius, 17 paintings of 8 canons, decorative cross motifs, 11 liturgical codex tables (tables of periscopes), the four Gospels (Tetra Evangelion), the “Contents” section which provides information about the chapters of each of four Gospels (Matthew, Mark, Luke, and John), copy of the afterword which Tumo of Harqel wrote to give information about his work, colophon and some information notes added afterwards.

All information about when, where, how and by whom the first version of the manuscript was written, takes place on the colophon. According to this; the first version of the Harqlean Four Gospels was edited by Tuma in Alexandria in 616 AD, taking into account the Philoxenus version of the Gospel dated 508 AD and the other three Greek Gospels copies. One of the versions of the Harqlean Gospel, which was copied many times later, is the version dated 841, completed by the copyist Basil Aksnoyo at the Mariba Monastery. The Harqlean Four Gospels manuscript *Syc 703* may also have been copied from these 841 versions. Additionally, it is possible to learn the place and the date of the *Syc 703* manuscript, also the name of the copyist, the names of the contributors, and the church leaders of the period. According to this information, the work was written in 1177 by the son of Priest Romanos, Yeshu' (Isho'bar Romanos), in Tell Arsanius, during the reign of Michael the Great (1166 - 1199), the Patriarch of the Syriac Church. Stating that he wrote the work for his uncle, the Priest Ahrun, Isho'bar Romanos also cites the contributions of his brother, Reverend Vardo, and his father. In addition, the information that the work was dedicated to the Church of the Forty Martyrs in the Madik Monastery by the Priest Ahrun from Tell Arsanius in 1180 was also included in the colophon. Apart from the colophon, there are also various notes giving information about the historical background of the manuscript. One of the notes was written in Arabic Garshuni and Syriac Serto calligraphic version, in 1896 by Şemmas Naum (Faik), son of İlyas from Diyarbakır. In this note, Naum Faik states that the Syriacs left valuable works such as this beautiful manuscript, but they were sold to the Franks (Europeans) and others for a small amount. The last historical information given about the manuscript is that it was found in 1918 in the Church of the Virgin Mary in Mosul.

It can be said that the manuscript, which was examined in the digital environment, is partially in good condition. There are cuts and holes, ink effacements, paint abrasions, parchment wear, and blackening in the manuscript. It is understood that the cut parts of the work were repaired by gluing or sewing. However, there is no information about the date of this repair.

The margins of the 17 canon paintings in the work are ornamented with images of various bird species and plant motifs. These images exhibit a decorative functionality rather than an iconographic meaning. It is thought that the paintings were made by at least two different artists with different styles. These styles are named A and B. In style A; the figures are smaller in size compared to the paintings; the column capitals are in the form of palmette motifs. In style B; the figures are larger than the paintings, the column capitals are in the form of two Rumi motifs placed symmetrically against each other. In addition, it can be said that symmetry is paid attention to in the style B. Apart from this, bordered paintings and watermarks consisting of various motifs are other decorative elements in writing. All these reflect the rich craftsmanship of the manuscript from a decoration point of view. This paper aims to evaluate the periodic characteristics of *Syc 703* Harqlean Four Gospels, which is a rare work due to all these features, and to point its significance to the scientific world.